

I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri*

Adnan ADIGÜZEL - Alper YILDIRIM**

Özet ► XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından oldukça zor bir dönem olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti iç sıkıntılar yanında, dışarıda Avusturya, Rusya ve İran ile mücadele etmiştir. Sultan I. Mahmud (ö. 1754), Osmanlı Devleti'nin 24. Padişahı olarak 2 Ekim 1730'da tahta çıkmıştır. Bu dönemde İran tahtında Şah II. Tahmasb bulunmaktadır. 1736 senesine kadar tahtta kalan II. Tahmasb'ın ardından İran'ın başına Nadir Şah (ö. 1747) geçmiştir.

I. Mahmud'un sultanlığı dönemi olan XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı-İran ilişkileri genel olarak iki devletin birbirlerinden toprak alma mücadeleleri ile geçmiştir. Bu mücadele bugünkü Doğu Anadolu toprakları ile Azerbaycan, İran Azerbaycan'ı ve Bağdat çevresinde geçmiştir. Bu mücadeleyi İran tarafında Nadir Şah yürütmüştür. Ancak sonuçta iki devletin sınırları 1639 yılında imzalanmış olan Kasr-ı Şirin Anlaşması'nda belirlenen şekliyle kalmıştır. Bu dönemde Nadir Şah, Osmanlı'ya karşı sadece siyasi ve askerî mücadele vermemiş, aynı zamanda dinî-mezhebî meseleler üzerinden uzlaşma girişimlerinde de bulunmuştur. I. Mahmud dönemi Osmanlı uleması ise onun dinî taleplerini kabul etmeye yanaşmamıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Mahmud, Osmanlı Devleti, İran, Siyasi İlişkiler, Mezhep Meseleleri.

*Ottoman-Iran Relations During The Period Of Mahmud I (1730-1754)****

Abstract ► The 18th century was a very difficult period for the Ottoman State. During this period, the Ottoman state not only dealt with internal problems, but also fought with the Austrian, Russian and Iranian states on the external front.

* Bu makale, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında, Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL danışmanlığında, Alper YILDIRIM tarafından hazırlanan ve Mayıs 2017'de kabul edilen '*I. Mahmud Devri Osmanlı-İran İlişkileri*' isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL, ESOGU İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü öğretim üyesi (aadiguzal@ogu.edu.tr); Alper YILDIRIM, ESOGU Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü doktora öğrencisi (alper.rae@gmail.com).

*** This article was developed from the Master's thesis '*I. Mahmud Devri Osmanlı-İran İlişkileri*' prepared by Alper YILDIRIM and accepted in May 2017 under the supervision of Assoc. Dr. Adnan ADIGÜZEL, Osmangazi University Institute of Social Sciences, Department of Islamic History.

Sultan Mahmud I (d. 1754) ascended the throne as the twenty-fourth Sultan of the Ottoman Empire on October 2nd, 1730. In the same period Shah Tahmasb II was on the throne of Iran. Tahmasb remained in the throne of Iran until 1736, after which Nadir Shah replaced him (d.1747).

In the second quarter of the 18th century, which covered the reign of Mahmud I, the Ottoman-Iranian relations generally consisted of struggles between two states to gain territory from each other. This struggle was for the territories around the present Eastern Anatolian lands and Azerbaijan, Iran Azerbaijan and Baghdad. The struggle was carried out by Nadir Shah on Iranian side. However, the borders of the two states were at last determined in the Kasr-i Şirin Treaty signed in 1639 and are still valid. During this period, Nadir Shah not only carried out political and military struggles against the Ottoman Empire but also made attempts to reconcile in terms of religious-sectarian affairs. The Ottoman authorized religious men in the period of Mahmud I did not approve of his religious demands.

Keywords: Mahmud I, The Ottoman State, Iran, Political Relations, Secterian Problems

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Karlofça Anlaşması (1699) sonrasında kayıplarını telafi etmek ve benzer şekilde yeni felaketlerle karşı karşıya kalmamak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Ancak bunu yaparken iç ve dış gaileler de hiç eksik olmamıştır. İşte XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin uğraşması gereken dış gailelerden en önemlilerinden biri, İran'ın bir yandan Bağdat ve çevresindeki bölgelere, bir yandan da Azerbaycan bölgesinden hareketle Ağrı ve çevresine saldırıları olmuştur. Bu sebeple I. Mahmud hükümdarlık süresinin neredeyse tamamında bu mücadelelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde iki Müslüman Türk Devleti olan Osmanlı ve İran, kültürel ve siyasi yönden ortak noktaları olsa da mezhep ayrılığı ve nüfuz mücadeleleri dolayısıyla birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlı'nın İran'la savaşmak zorunda kalması batıya karşı mücadelesinde daha temkinli hareket etme gereğini doğurmuştur. Diğer yandan bu dönemde İran, Osmanlı'ya karşı Batılı devletler ve Rusya'yla işbirliği yapmaktan geri durmamış, bir anlamda Osmanlı'yı Batılı devletlerle birlikte ortak düşman kabul etmiştir.

Bu makalede, tarihte Osmanlı-İran ilişkilerinin Sultan I. Mahmud döneminde ne gibi değişikliklere uğradığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Buradaki konumuz olan, İran'daki Safevî hâkimiyetinin sona ermesi ve İran'da Afşar Nadir

Şah'ın tamamen duruma hakim olması, Sultan I. Mahmud'un tahta çıkmasından bir süre sonra gerçekleşmiştir. Bu süreçte Nadir Şah, geleneksel İran siyasetini aşarak Osmanlıyla ilişkilerini mezhep farklılıklarının dışına çıkarmaya çalışmıştır. Bunu da bir Şii olarak Ehl-i Sünnet'e daha yakın durma ve ihtilaf noktalarını en aza indirme gayretiyle yapmaya çalışmıştır.

Bizden önce Osmanlı-İran ilişkilerini farklı yönlerden ele alan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri, Abdurrahman Ateş tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve kitap olarak da basılmış olan "*Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*"¹ adlı eserdir. Ateş, Osmanlı-İran ilişkilerini daha çok Nadir Şah ekseninde ele almıştır. Bir diğer çalışma, Saim Arı'nın "*Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah - I. Mahmut Dönemi Ehl-i Sünnet - Şii Diyalogu*"² adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada dönemin Osmanlı-İran ilişkileri mezhep bağlamında ele alınmıştır. Bu konudaki bir başka çalışma da Ali Djafar Pour tarafından 1977 yılında doktora tezi olarak hazırlanan "*Nadir Şah Döneminde Osmanlı-İran İlişkileri*"³ adlı çalışmadır. Bizim çalışmamızı bu ve benzeri çalışmalardan farklı kılan en önemli özellik, hem siyasi ve hem de dinî ilişkileri, İran ve Osmanlı arşiv kaynaklarına ulaşarak olabildiğince birinci el kaynaklarla ele almaya çalışmamızdır. Diğer çalışmalarda genel anlamda konuyla alakalı İran ve Osmanlı kaynaklarının dengeli bir şekilde kullanım ve olaya nesnel bir şekilde yaklaşım konularında problemler görülmektedir. Bu çalışmada olaylar olabildiğince nesnel bir şekilde incelenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹ Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yayınları, Ankara 2002.

² Saim Arı, *Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah - I. Mahmut Dönemi Ehl-i Sünnet - Şii Diyalogu*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Şanlıurfa 2001.

³ Ali Djafar Pour, *Nadir Şah Devri'nde Osmanlı-İran Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Kürsüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1977.

I. XVIII. YÜZYILDA I. MAHMUD ÖNCESİ İRAN-OSMANLI İLİŞKİLERİ

İran tahtında XVIII. yüzyılın başlarında Safevî hanedanından Şah Hüseyin (1694-1723) bulunmaktaydı. Şah Hüseyin, dirayetsiz bir yönetici olduğundan devlet erkanı kendisini rahatça yönlendirebilmekteydi. Bu dirayetsiz yönetim ve bundan kaynaklanan keyfi idare, halkı da rahatsız etmekteydi. Bunun sonucu olarak sınırlardaki Türk aşiretleri yönetime karşı ayaklanmaya başlamışlardı. Bunlardan biri de Afganistan Eyaleti'nin isyan eden komutanı ve yöneticisi Mir Üveys'in oğlu olan İran'daki Kılıçlar Oymağı'ndan Mahmud Han'dır.⁴

Safevî şahı Hüseyin, İran'ın doğusunda ve batısında meydana gelen isyan hareketlerini bastıramayınca Kandahar'da bulunan Afganistan valisi Mir Veysi (Mir Üveys'in kardeşi) bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat bir süre sonra Mir Veysi yeğeni Mahmud Han tarafından öldürülmüştür.⁵ Sonrasında Mahmud Han, İsfahan'ı zaptederek (1722) Şah Hüseyin'i orada hapsedmiş ve yönetimi ele geçirmiştir.⁶ Böylece İran'ın büyük bir bölümü 6-7 yıllığına da olsa bölgedeki Türk aşiretlerinden Gılzayların eline geçmiştir.⁷ İran-Afgan mücadeleleri esnasında İsfahan muhasara altına alınmasına rağmen orada bulunan Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb, Kazvin'e kaçmayı başarmış⁸ ve 1722 senesi Kasımında Kazvin'de II. Tahmasb adıyla Safevî Şahı ilan edilmiştir.⁹ Tam da bu esnada Ruslar, İran'daki karışıklıklardan istifade ederek Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb'ı başa geçirmek bahanesiyle İran'ın Kuzey bölgelerini işgal etmişlerdir.

⁴ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2011, C. V, s. 2439.

⁵ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, Meydan Neşriyat, haz. Hakkı Dursun Yıldız, byy, 1966-67, s. 188.

⁶ Petros di Sarkis Gilanentz, *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak (I. Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi / II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji)*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ter. ve Haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1974, s. 3-14.

⁷ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 72.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", *TÜRKLER*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.XII, s. 512.

⁹ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere: Tarih-i Asr-ı Nader Şah*, Naşir-i Çapî: Vezaret-i Ferheng ve Amuzeş-i Âli Neşriyat, Naşir-i Dicalî: Merkez-i Tahkikat-ı Rayane-yi Kaimiye İsfahan, s. 215.

Rusların bu hamlesi üzerine Osmanlılar da Ermenistan'a ve İran Gürcistanı'na girmiştir.¹⁰

Bu olaylar yaşanırken Mahmud Han'ın daha önceden hapse attığı yeğeni Mir Eşref (Mir Veysi'nin oğlu) kurtulup İsfahan tahtını ele geçirmiş (22 Nisan 1725) ve babasını öldüren Mahmud Han'ı öldürerek intikamını almıştır.¹¹ Bu durumda Safevi şahı II. Tahmasb, paniğe kapılarak Türkmen Afşar reisi Nadir Kulu Han'dan yardım talep etmiştir.¹² II. Tahmasb'ın bu isteğini kabul eden Nadir, "Tahmasb Kulu" ünvanını alarak İran adına mücadeleye başlamıştır.¹³

Diğer yandan, İran'ın komşuları olan Osmanlılar ve Ruslar fırsat buldukça İran topraklarını ele geçirmeye çalışmışlardır. Buna rağmen Şah II. Tahmasb, Afgan tehlikesine karşı Osmanlılardan ve Ruslardan yardım istemek zorunda kalmıştır.¹⁴ Fakat Osmanlı'dan umduğu yardımı göremeyen Şah II. Tahmasb, Ruslarla anlaşarak Derbent ve Bakü'nün işgalini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum Osmanlı Devleti ile Rusya arasında anlaşmazlıklara ve sonrasında da iki devlet arasında savaşa sebep olmuştur.¹⁵ Fransız elçisinin araya girmesiyle 23 Haziran 1724'te bir muâhede yapılarak, her iki tarafın aldığı İran toprakları kendilerinde kalmak suretiyle Hazar kıyıları, Dağıstan'ın bir bölümü ile Derbent ve Bakü kalelerinin Ruslara bırakılması üzerinde anlaşmaya

¹⁰ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, s. 188.

¹¹ Janoter, *Sefernâme-i Janoter (Asr-ı Nader Şah)*, Farsçaya çev. Doktor Ali Ekbalı, Sazman-ı Entesarat-ı Cavidan, İran-Zemistan 1363, s. 115.

¹² Ali Djafar, Pour, *Nadir Şah Devri'nde Osmanlı-İran Münasebetleri*, s. 65; Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, AKDITYK, Ankara 2006, s. 70; M. Saffet Sarıkaya, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, S. 363, Yıl: XXXI, Ankara Temmuz-1993, s. 415.

¹³ Gulamhoseyn Mosaheb, "Nader Şah", *Dairet'ül Maarif-i Farsi*, Emirkebir Neşriyat, C. II, Tahran 1381, s. 2975; Alâettin Özer, *Vekâyi Nâme-i Nâder Şah Der-Mezâhib-i Şî'iyye-i Ca'feriyye*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Tarih Bölümü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s. 2; Bruce Masters, "Nader Shah", *Encyclopedia of The Ottoman Empire*, Facts On File Publisher, Newyork 2009, s. 415.

¹⁴ Sadık Rezazâde Şafak, *Nader Şah*, Behzad Neşriyat, Tahran 1395, s. 153.

¹⁵ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *TÜRKLER*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. XII, s. 488; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, TTK Yayınları, Ankara 1980, C. III-IV, s. 36.

varılmıştır.¹⁶ Fakat bu muâhede İranlılar tarafından kabul edilmeyince Osmanlı Devleti İran'a savaş açmıştır.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde İran'a savaş ilan etmesinin bir diğer sebebi de Tebriz'i alarak ham ipek ticaret gelirlerini kontrol etme arzusuuydu. Sonuçta Osmanlı Devleti, Gılzayların İsfahan'ı ele geçirmesinin ardından¹⁸ açtığı savaşta, Kirmanşah, Gence, Hamedan ve Revan'ı ele geçirmiştir.¹⁹ İran'ın Azerbaycan bölgesinde ise Tebriz'in fethi için görevlendirilen Abdullah Paşa²⁰ 28 Temmuz 1725'te Tebriz, Urumiye ve Erdebil şehirlerini Osmanlı Devleti sınırlarına dahil etmiştir.²¹

İsfahan tahtına geçen Eşref Han, Ekim 1725'te Hamedan, Kirmanşah, Erdelan, Tebriz, Gence, Revan ve Tiflis'in geri verilmesini dönemin Osmanlı Padişahı III. Ahmed'e iletmiştir. III. Ahmed bu durumda Bağdat Valisi Ahmed Paşa'yı İsfahan Seraskeri olarak görevlendirip, Eşref Han'a savaş açmıştır. Mücadelenin sonunda Osmanlılar, Eşref Han'ı bozguna uğratmış ve Eşref Han Osmanlı Devleti'nden barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine 3 Ekim 1727'de imzalanan Hamedan Muâhedenâmesi'ne göre Osmanlı Devleti'nin İran'dan aldığı yerler tamamen Osmanlı'ya kalmış, savaş esnasında Osmanlı kuvvetlerinin terk ettiği topraklar iade edilmiş ve Afganlıların işgal ettiği Sultaniye, Zencan, Tarım ve Ehber Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir.²² Böylece 1723'te başlayan Osmanlı-İran savaşı 1727'de imzalanan Hamedan anlaşmasıyla son

¹⁶ Derbent bölgesinin Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır olarak tayin ve tespit edilmesi hakkında bkz. BOA. C. HR. nr. 40 / 1958.

¹⁷ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, s. 189.

¹⁸ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 86.

¹⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, C. III-IV, s.36.

²⁰ Çelebizade Asım Tarihi, (Çevrimiçi 13. 01. 2017) https://archive.org/stream/CelebizadeAsimTarihi-Www.yazoku.net/CelebizadeAsimTarihi_metni#page/n0/mode/2up, s. 274.

²¹ *1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, Çamlıca Yayınları, Haz. Kemal Erkan, İstanbul 2011.s. XXIV.

²² Uzunçarşılı, "XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", s. 515, 516.

bulmuştur.²³ Bu anlaşmadan kısa zaman sonra Nadir, 1729'da İsfahan'ı almış²⁴ ve Afganları İran topraklarından çıkararak²⁵ II. Tahmasb'ı tekrar tahta oturtmuştur.²⁶ Şah II. Tahmasb, Osmanlı Devleti'nden işgal ettiği bölgeleri terk etmelerini istemiş, Osmanlı Devleti de, istenilen şehirlere yapılan harcamaların karşılanması kaydıyla bu teklifi kabul edebileceğini belirtmiştir. Bu cevabı kabul etmeyen İran, Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir.²⁷ Nadir komutasındaki İran ordusu Erdelan ve Kirmanşah'ı ele geçirmiş, Temmuz 1730'da Azerbaycan'ı Osmanlılardan geri almak için harekete geçerek²⁸ 1 Ağustos 1730'da Tebriz'e girmiştir.²⁹ Nadir, Tebriz'i ele geçirdikten sonra kendi soydaşı olan Bisütun Han Afşar'ı Tebriz hâkimi ilan etmiş ve Osmanlılardan kalan ganimetleri ona bağışlamıştır.³⁰

Tüm bunlar gerçekleşirken Sadrazam İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ve ülkede iç karışıklıkların çıkması üzerine Osmanlı Devleti, İran'a karşı yürüttüğü savaşı devam ettirememiştir.³¹ Bu olayların hemen akabinde, Patrona Halil İsyanı'yla Sultan III. Ahmed'in Osmanlı tahtından azledildiğini öğrenen³² Nadir, Osmanlı'nın iç karışıklıklarından yararlanarak Nahcivan ve Erivan bölgelerini almak istemiş, ancak Abdâlilerin Afganistan'da karışıklık çıkardıklarını duyunca yönünü Horasan'a çevirmiştir.³³

²³ Ebû Sehl Nu'mân Efendi (ö. 18. yy.), *Tedbirât-ı Pesendide*, TTK Yayınları, Haz. Ali İbrahim Savaş, Ankara 1990, s. 10.

²⁴ Michael Axworthy, "Nader Shah and Persian Naval Expansion in the Persian Gulf, 1700-1747", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 21, Issue 01, Cambridge Journals January 2011, s. 32.

²⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, C. III-IV, s.37.

²⁶ M. R. Arunova, K. Z. Eşrefyan, *Dovlet-i Nader Şah-ı Efsar*, Şebgir Neşriyat, Farsçaya çev. Hamid Emin, Tahran bty. , s. 63.

²⁷ Rızâ Şabânî, "Efşâriye ve Zendiye Döneminde (H. 1135-1210/M. 1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu* (16-17 Aralık 2002 Konya), TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 80, 81.

²⁸ Sadık Rezaâde Şafak, *Nader Şah*, s. 154.

²⁹ Minorsky, *İran der Zeman-e Nader Şah*, Telif: Ali Esger Abdullahî, Farsçaya çev. Reşid Yasmi, Donya-yı Ketab Neşriyat, Tahran 1383, s. 25.

³⁰ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 298, 299.

³¹ Rızâ Şabânî, *Efşâriye ve Zendiye Döneminde...* , s. 81.

³² Minorsky, *İran der Zeman-e Nader Şah*, s. 26.

³³ Edalet Tahirzade, *Nadir Şah Efsar (Tercüme-yi-hal oçerki)*, Çırağ Neşriyat, Bakü 2005, s. 8.

2. SULTAN I. MAHMUD DÖNEMİ (1730-1754) OSMANLI İRAN İLİŞKİLERİ

Patrona Halil İsyanı (1730) Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmüş, devleti bu cendereden kurtarmak I. Mahmud'a düşmüştür.³⁴ I. Mahmud, 27 senelik kafes hayatından sonra³⁵ 2 Ekim 1730 tarihinde tahta çıkmıştır.³⁶

2.1. Birinci Dönem Osmanlı-İran İlişkileri (1730-1736)

I. Mahmud, Patrona Halil İsyanı'nı bastırdıktan bir süre sonra İran meselesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu amaçla, Bağdat Valisi Ahmed Paşa'yı İran seraskerliği görevine getirmiş,³⁷ ardından da Ahmed Paşa'ya ve Revan seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa'ya İran üzerine sefer düzenlenmesini emretmiştir.³⁸ Ayrıca Irak ve Azerbaycan taraflarına taaruz etmek için³⁹ acilen asker tedarik edilmesini istemiştir.⁴⁰ Seferde iştirak amacıyla Rumeli'den birçok alaybeyi, Musul Seraskeri Osman Paşa'nın emrine verilerek sefer mahalline gönderilmiş,⁴¹ seferde kullanmak için yük hayvanları temin edilmiştir.⁴²

Şah II. Tahmasb, 1731'de Nahcivan ve Revan'a hücum etmiş,⁴³ I. Mahmud da Revan'ı kurtarmak için kuzey cephesi komutanı olarak ikinci kez serdar tayin

³⁴ Kurtaran, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2012, s. 51.

³⁵ Kurtaran, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi*, s. 51.

³⁶ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2468; Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't Tevârih-I*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976, s. 11.

³⁷ M. Münir Aktepe, "Mahmud I.", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. VII, İstanbul bty, s. 160.

³⁸ Kurtaran, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi*, s. 179.

³⁹ V. Minorsky, "Nâdir", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1964, C. IX, s. 23.

⁴⁰ BOA. C. AS. nr. 94 / 4317.

⁴¹ BOA. C. AS. nr. 750 / 31599.

⁴² BOA. C. AS. nr. 388 / 16011.

⁴³ Firidun Nurullabeyli Esedov, *Nadir Şah Efsar*, İqtisad Üniversitesi Neşriyatı, Bakı 2011, s. 18.

edilen Hekimoğlu Ali Paşa'yı görevlendirmiştir.⁴⁴ Hekimoğlu Ali Paşa'nın Revan üzerine yürümesiyle II. Tahmasb geri çekilmiştir.⁴⁵

Hekimoğlu Ali Paşa, Revan galibiyetinin ardından Rumiye Kalesi'ni (Urmiye) 65 günlük kuşatmadan sonra ele geçirmiş (15 Kasım 1731) ve sonrasında Tebriz üzerine yürümüştür. Tebriz Muhafızı Bisütun Han, şehri savaştan Osmanlılara terketmiştir (4 Aralık 1731). Tebriz'in ele geçirilmesi neticesinde Sultan I. Mahmud'a 'Gazilik' unvanı verilmiştir.⁴⁶ Tebriz ele geçirildikten kısa bir süre sonra Hekimoğlu Ali Paşa, belki de şehri sahiplendiklerini göstermek amacıyla, burada büyük bir cami ve medrese inşa ettirmiştir.⁴⁷

Diğer yandan Osmanlı'nın güney cephesinde Bağdat valisi Ahmed Paşa, Kasr-ı Şirin ve Kirmanşah'ı almış⁴⁸ ve Safevilere ait top arabalarıyla birçok askeri teçhizatı ele geçirmiştir.⁴⁹ Ahmed Paşa, Hamedan'a doğru ilerlemiş (30 Temmuz 1731), buraya yakın bir noktadaki Kurican'da meydana gelen savaşta (15 Eylül 1731)⁵⁰ Safevi ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır.⁵¹ Bu savaşta Tahmasb'ın ordusundaki süvari birliklerinin neredeyse tamamı yok olmuştur.⁵² Bu olaylardan sonra, I. Mahmud, Bağdat hâkimi Ahmed Paşa'dan, İran ile barış ve dostluk ilişkileri kurmasını istemiştir. Ahmed Paşa, aldığı emir gereğince Şah II. Tahmasb'a elçi göndermiştir. Bu durum Osmanlı'nın İsfahan üzerine saldırdığı takdirde orayı kolayca elde edebileceğini düşünen Safevi şahını memnun

⁴⁴ Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı İran İlişkileri (1731-1747)", *History Studies*, Vol. 3/3 2011, s. 184.

⁴⁵ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 139, 140.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, C. IV, Ankara 1982, s. 221.

⁴⁷ Vilademir Minorsky, *Tarih-i Tebriz*, Aydın Neşriyat, Farsçaya çev. Abdülali Kareng, Tebriz 1389, s. 62.

⁴⁸ Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, Nigâr Endişe Neşriyat, Tahran 2010, s. 208.

⁴⁹ Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında...", s. 185.

⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 220.

⁵¹ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 141.

⁵² Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1991, C. VII, s. 390.

etmiştir.⁵³ Ahmed Paşa Anlaşması da (10 Ocak 1732)⁵⁴ denilen bu anlaşmaya göre Revan, Gence, Nahcivan, Tiflis, Şirvan, Şamahi, Dağıstan, Kâht, Karteli Osmanlılarda kalmak üzere Tebriz, Kirmanşah, Hamedan, Luristan ve Erdelan Eyaletleri İran'a bırakılmıştır.⁵⁵ Ayrıca Aras Nehri, Osmanlı Devleti ile İran arasında sınır tayin edilmiştir. Yine iki devletin gerektiğinde birlikte hareket etmesi, Hazar sahillerinin batısından Derbent, Şirvan ve Gilan'dan Rusları çıkarmak için ittifak halinde olunması kabul edilmiştir.⁵⁶

2.1.1. II. Tahmasb'ın Tasfiyesi

Nadir, II. Tahmasb'ın Osmanlı Devleti ile imzaladığı Ahmed Paşa Anlaşma'sını kabul etmemiştir.⁵⁷ Kendisi bu anlaşma yapıldığı sırada Horasan bölgesinde Afganlar ile mücadele etmekteydi. Nadir, II. Tahmasb'ın imzaladığı anlaşma üzerine Azerbaycan topraklarının kaybedildiğini öğrenince hızla Horasan'dan dönmüş ve Azerbaycan topraklarının kaybindan dolayı II. Tahmasb'ı suçlamış,⁵⁸ onu şahlığa layık görmediğini ifade ederek, şahlık makamına II. Tahmasb'ın oğlu Abbas'ı önermiştir. Ancak komutanlar, henüz 6 aylık olan bu kişinin⁵⁹ devleti yönetemeyeceğini savunarak bu fikre karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Nadir, bu komutanlara, Abbas buluş çağına erene kadar onun naibliğini üstlenmek kaydıyla devleti onun adına yönetme önerisinde

⁵³ Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, Şirket-i İntişarat-ı İlmî ve Ferhengî, Farsçaya Çev. İsmail Dovletşahi, Tahran 1365, s. 83.

⁵⁴ Bu anlaşmanın ismi ile ilgili İ. H. Uzunçarşılı 'Ahmed Paşa Muahedesi', Cahangir Hüseyin Efşar ise 'Kirmanşah Sulhü' ibarelerini kullanmışlardır. Biz bu anlaşma için daha muteber olması sebebi ile İ. H. Uzunçarşılı'nın ifadesini kullandık. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 222; Cahangir Hüseyin Efşar, *Azerbaycan Nadir Efşar Devleti* s. 57.

⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 222.

⁵⁶ Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, s. 83.

⁵⁷ Firidun Nurullabeyli Esedov, *Nadir Şah Efşar*, s. 22.

⁵⁸ Cahangir Hüseyin Efşar, *Azerbaycan Nadir Efşar Devleti*, s. 57, 58.

⁵⁹ Tahmasb'ın oğlu Abbas'ın tahta çıkarılacağı vakit kaç aylık olduğu ile ilgili kaynaklarda farklı iddialar mevcuttur. Muhammed Hüseyin Meymendî Nejad'ın eserinde, Abbas'ın tahta çıkarılacağı vakit 6 aylık olduğunu ifade edilirken Cahangir Hüseyin Efşar Abbas'ın 8 aylık olduğunu ifade etmektedir. Dönemin İran kroniklerinden olan Dürre-i Naderî'de ise Abbas'ın o dönemde süt emen bir bebek olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Şem'danî-zâde Tarihi'nde Abbas'ın o dönemde 40 günlük olduğu yazılıdır.

bulunmuş ve kabul ettirmiştir.⁶⁰ Böylece Şah II. Tahmasb azledilmiş⁶¹ ve arkasından 22 Ağustos 1732'de⁶² III. Abbas İran'ın yeni şahı ilan edilmiştir.⁶³

Nadir, II. Tahmasb'ı devre dışı bırakıp, III. Abbas'ın naibliğini üstlenerek tamamen bağımsız hareket etme imkanına kavuşmuştur.⁶⁴ O, III. Abbas'ı tahta geçirdikten sonra Tahmasb ve haremینی Meşhed'e yollamıştır.⁶⁵ Nadir, büyük bir merasim hazırlatarak bu olayı kutlamıştır (1732).

2.1.2. Irak'ta Nadir-Osmanlı Mücadelesi

Nadir, ülke içindeki isyanları bastırıp asayişini sağladıktan sonra,⁶⁶ 1732 yaz aylarında Irak-ı Acem'e doğru harekete geçmiştir.⁶⁷ Bağdat'ı kuşatmak amacıyla 10.000 kişilik kuvvetiyle Samarra'daki Dicle'in batısından harekete geçmiştir⁶⁸ ve Bağdat'a yaklaşık 80 km. uzaklıkta bulunan bir yerde Osmanlı ordusunu hezimete uğratmıştır.⁶⁹ Bu savaşta Ahmed Paşa esir düşmüş,⁷⁰ yerine eski Vezirâzam Topal Osman Paşa serasker tayin edilmiştir.⁷¹

⁶⁰ Muhammed Hüseyin Meymendî Nejad, *Zendeği-yi Pormacerayı Nader Şah-ı Efsar*, İntişarat-ı Bedrege Cavidan ve Donya-yı Daniş, Tahran 1393, s. 390-392.

⁶¹ Abolhasanebn Muhammed Emin Golestanî, *Mecmu'ul Tevarih*, İntişarat-ı Daneşgâh-ı Tehran, Tahran-Çap-ı Sevvom, s. 374.

⁶² Cahangir Hüseyin Efsar, *Azerbaycan Nadir Efsar Döleti*, s. 58.

⁶³ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 350, 351; Şem'dâni-Zâde, *Mür'it Tevârih-I*, s. 32; Gulamhoseyn Mosaheb, "Nader Şah", *Dairet'ül...*, C.II, s. 2975; II. Tahmasb'ın tahttan uzaklaştırılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Petros di Sarkis Gilanentz, *Osmanlı-Iran-Rus İlişkilerine Ait...*, s. 87-89.

⁶⁴ Firidun Nurullabeyli Esedov, *Nadir Şah Efsar*, s. 23.

⁶⁵ L. Lockhart, *Nadir Shah*, Luzac and Co. , London 1938, s. 62.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 223.

⁶⁷ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 350.

⁶⁸ L. Lochart, *Nadir Shah*, s. 66.

⁶⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 406.

⁷⁰ Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında...", s. 187.

⁷¹ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 364; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 224.

Hazırlıklarını tamamlayan Topal Osman Paşa, 80.000 kişilik ordusuyla⁷² Nadir'in üzerine yürümüş, Bağdat yakınlarındaki Docum dolaylarında onunla savaşmıştır.⁷³ 19 Temmuz 1733'te meydana gelen⁷⁴ ve yaklaşık dokuz saat süren savaşta⁷⁵ İran ordusundan 40.000 asker Osmanlı birlikleri tarafından öldürülmüş ve Nadir firar ederek bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.⁷⁶ Osmanlıların savaşın başında toplarını devreye sokmaları kısa sürede sonuç almalarında etkili olmuştur.⁷⁷ Savaşın sonraki ilk Cuma Namazı'nda Sultan I. Mahmud'un 'Gazi Şeref' unvanı aldığı duyurulmuştur.⁷⁸ Bu zafer sonrasında Tahmasb Kulu Nadir'in kaçmış olmasına rağmen intikam almak amacıyla geri döneceği düşünülmüştür. Bu düşünceden dolayı önlem olarak Sultan I. Mahmud, aciliyetle Kırım'dan Tebriz bölgesine Tatar askerlerinin sevk edilmesini emretmiştir.⁷⁹ Bunun üzerine Fath Giray, İran kuvvetlerine karşı önlem almak ve orayı istila etmek amacıyla Kırım'dan bölgeye 20.000 asker sevk etmiştir.⁸⁰ Büyük bir yenilgi yaşayan Nadir, yeniden toparlanmış⁸¹ ve kısa süre sonra 24 Ekim 1736'da Leylan Ovası'na geçmiştir.⁸² Nadir, Kerkük'te Osmanlıların güçlü olduklarını bildiğinden, önce stratejik olarak Surdaş'ı ele geçirmiştir.⁸³ Nadir Topal Osman'ı hezimete uğratmak için Surdaş'tan Kerkük'e gitmiştir. Yapılan savaşta⁸⁴ Topal

⁷² Osmanlı ordusunun mevcudu 250 bin olarak gösterilmektedir, bkz. Petros di Sarkis Gilanentz, *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait...*, s. 93.

⁷³ *1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mübimme Defteri*, s. XXVI.

⁷⁴ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 158.

⁷⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, C. IV, s. 344.

⁷⁶ Şem'dâni-Zâde, *Mür'î't Tevârih-I*, s. 34; Muhammed Hüseyin Meymendî Nejad, *Zendeği-yi Portmacerayi...*, s. 440.

⁷⁷ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi (Sami ve Şakir Tarihleri ile Birlikte) 1730-1744*, Kitabevi Yayınları, Haz. Mesut Aydınar, İstanbul 2007, s. 208.

⁷⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 410.

⁷⁹ BOA. C. HR. nr. 169 / 8412.

⁸⁰ L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 64.

⁸¹ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 374.

⁸² L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 73.

⁸³ Minorsky, *İran der Zeman-e Nader Şah*, s. 30.

⁸⁴ Mirza Mehdi Han'ın Dürre-i Naderi'sinde ve Mufassal Osmanlı Tarihi'nde bu olay bir savaş olarak nitelendirilmektedir. Hammer da bu olayı aynı şekilde zikretmiştir. Fakat Hammer'ın Osmanlı Tarihi adlı eserindeki C. VII, 411. ve 422. sayfaların dipnot açıklama kısımlarında bu

Osman Paşa, Nadir'in Geraylıların soyuna mensup Allahyar adlı bir askeri tarafından öldürülmüş⁸⁵ ve Osmanlı ordusu mağlup edilmiş, Kerkük, Şehrizar ve Derne gibi şehirler Nadir'in eline geçmiştir.⁸⁶

2.1.3. Kafkaslarda Mücadele

Nadir, Kerkük muharebesinden bir müddet sonra Sultan I. Mahmud'a barış teklifinde bulunmuştur. Ancak bir sonuç alamayınca⁸⁷ Irak dolaylarını terk ettikten sonra, Şirvan Hanı'nın bölgede bulunmamasını fırsat bilerek, Şamahi Kızılbaşlarının da yardımıyla 24 Ağustos 1734'de Şamahi'yi kolayca ele geçirmiştir.⁸⁸ Nadir, daha sonra Şirvan, Şamahi ve Dağıstan bölgelerini de ele geçirmiş, Gence ve Tiflis'i kuşatmıştır. Revan hakimi Timurtaş Paşa, Nadir'in Gence ve Tiflis kuşatmasını kaldırmak amacıyla Türklerden ve Van Kürtlerinden oluşan 6.000 kişilik bir kuvvet ile bölgeye gitmiştir.⁸⁹ Ancak Nadir, 1734'te Gürcistan-Tiflis bölgesini ele geçirmiş ve sonrasında Azerbaycan topraklarına yönelerek buradaki yaklaşık 1000 kadar Ermeni aileyi zorla Meşhed bölgesine göç ettirmiştir.⁹⁰

Nadir'in Gence'yi kuşattığı esnada I. Mahmud, Kırım Han'ı Kaplan Giray ve askerlerine Dağıstan ve Şirvan bölgelerine yardıma gitmesi için emir vermiştir.⁹¹ Ancak Ruslar yardım için harekete geçen Kırım Hanı'na geçit vermeyince Osmanlılar ile Ruslar arasında gerginlik yaşanmıştır. Bunu fırsat bilen Nadir, hemen harekete geçerek Rusya'dan Bakü ve Derbent'in kendisine iadesini istemiştir. Nadir, eğer istedikleri yerine getirilmezse Rusları Osmanlılar ile ittifak

olayın katiyen bir savaş olmadığını, Topal Osman Paşa'nın Bağdat zaferinden sonra Kerkük'te hasta yatağında baskına uğrayarak öldürüldüğünü iddia edilmiştir.

⁸⁵ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 376-390.

⁸⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 226.

⁸⁷ Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında...", s. 189, 190.

⁸⁸ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 402; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 227.

⁸⁹ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, İntişarat-ı Âlem-i Efruz, Kaşmer 1394, s. 238; Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında...", s. 190

⁹⁰ Abolhasanebn Muhammed Emin Golestanî, *Mecmu'ul Tevarih*, s. 377.

⁹¹ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn (2 Numaralı Name Defteri)*, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 123, İstanbul 2013, s. 38-42.

kurmakla tehdit etmiştir.⁹² Bunun üzerine Nadir'in şartlarını kabul eden Ruslar, Mart 1735'te yapılan Gence Anlaşmasına göre, önce Bakü'yü, anlaşmadan iki ay sonra da Derbent'i tahliye etmişlerdir.⁹³ Bu anlaşmaya dayanarak Azerbaycan'ın tüm kuzey toprakları Safevilere bırakılmıştır.⁹⁴ Ayrıca Sulak Kalesi Rusya ve İran Devletleri arasında sınır kabul edilirken,⁹⁵ iki devlet herhangi bir üçüncü devletin tehdidine karşı birlikte hareket etme kararı almışlardır.⁹⁶

Nadir, Gence Anlaşması'ndan sonra, 24 Mayıs 1735'de 12.000 kişilik ordusuyla⁹⁷ Van dolaylarından hareket ederek Kars yakınlarında karargâh kurmuş,⁹⁸ Nevruz bayramından birkaç gün sonra da Kars'ı muhasara altına almıştır.⁹⁹ Bunu haber alan Abdullah Paşa, Van valisi Timur Paşa'yı 30.000 kişilik bir kuvvetle Nadir'in üzerine göndermiştir. Kars'ı düşüremeyeceğini anlayan Nadir, taktik değiştirerek bölgeyi terk etmiştir.¹⁰⁰ Abdullah Paşa onları Arpaçay'a kadar takip etmiş, ancak Nadir'in ani bir baskınıyla askerlerinin önemli kısmını kaybetmiş, kurtulmayı başaranlar da dağılmışlardır.¹⁰¹

Arpaçay muharebesinden sonra Nadir, Gence, Tiflis ve Revan'ı ele geçirmiştir. Nadir, daha sonra da Kars üzerine yürümüştür.¹⁰² Nadir'in Kars'ı ikinci kez kuşatma altına almıştır¹⁰³ ancak yaklaşık iki ay sonra yoğun yağış ve Osmanlı askerlerinin direnişi sebepleriyle ordu bozulmaya başlamış, Kars

⁹² Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 171.

⁹³ L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 86.

⁹⁴ Qezenfer Recebli, *Azerbaycan Tarixi (Oçerkler)*, Elm ve Tehsil Neşriyat, Bakü 2013, s. 191.

⁹⁵ L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 86.

⁹⁶ Minorsky, *İran der Zeman-e Nader Şah*, s. 33.

⁹⁷ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 172.

⁹⁸ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 409.

⁹⁹ Edalet Tahirzade, *Nadir Şah Efsar*, s. 15.

¹⁰⁰ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 172, 173.

¹⁰¹ Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 413; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, Ötügen Neşriyat, C. II, İstanbul 1994, s. 353. Edalet Tahirzade Osmanlıların Abdullah Paşa ile birlikte 50 bin kayıp verdiğini ifade etmektedir. Konu ile ilgili bkz. Edalet Tahirzade, *Nadir Şah Efsar*, s. 15.

¹⁰² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 439; Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 177.

¹⁰³ Edalet Tahirzade, *Nadir Şah Efsar*, s. 15.

Kalesi'ni almaktan vaz geçen Nadir, ikinci kez giriştiği kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁴

2.2. İkinci Dönem Osmanlı-İran İlişkileri (1736-1743)

2.2.1. Mugan Kurultayı'nda Nadir'in Şah İlan Edilmesi ve Mezhep Siyaseti

Nadir, İran'da huzur ve güvenliği sağlamak iddiasıyla II. Tahmasb ve III. Abbas adına devletin tüm maddi ve manevi imkânlarından yararlanmıştı.¹⁰⁵ Kendisi, Şah III. Abbas'ın nâibi olarak adlandırılrsa da, aslında, ülkenin gerçek hükümdarıydı. İran'ın sınırları onun çabalarıyla yeniden çizilmişti.¹⁰⁶ Bütün bu gelişmelerden sonra Nadir, ülkedeki kâdî, ulema, ordu komutanları, valiler ve nüfuzlu beyleri kurultay için davet etti. Kurultay, 26 Aralık 1735'te Aras Nehri yakınlarındaki Mugan Ovası'nda,¹⁰⁷ İran'ın yeni şahının belirlenmesi için¹⁰⁸ toplanmıştır. Nadir'in kendisi de 23 Ocak 1736 Pazartesi günü Mugan Ovası'na geçmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Sırrı Efendi, *Risâletü'l-Târih-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâkı'a-ı Muhâsara-i Kars)*, Kitabevi Yayınları, Haz. Mehmet Yaşar Ertaş, İstanbul 2012, s. XXXI-XL.

¹⁰⁵ Ali Ekber Caferî, "Berresi ve Tahlil Revabet-i Nader Şah-ı Efsar ve Erameni", *Pejubeşname-yi Encümen-i İranî Tarih*, Sal-i Evvel, Şomara-yi-I, Behar 1388, s. 10.

¹⁰⁶ Cahangir Hüseyin Efsar, *Azerbaycan Nadir Efsar Devleti*, s. 64.

¹⁰⁷ Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, s. 154; Cahangir Hüseyin Efsar, *Azerbaycan Nadir Efsar Devleti*, s. 65. "Mugan" bölgesi, Meşhed'deki Nadir Şah Müzesi'nde yer alan dönemin haritalarında rahatlıkla görülebilmektedir. Ayrıca kaynaklarda "Mugan" bölgesi ile ilgili farklı ibareler yer almaktadır. Kaynakların bazılarında bölge için "Mugan Sahrası" ya da "Mugan Çölü" ibaresi yer alırken kimi kaynaklarda bölge için "Mugan Ovası" ibaresi yer almaktadır. Birinci el kaynakların büyük çoğunluğu bölge için "Mugan Ovası, (Deşt-i Mugan)" ibaresini kullandığından biz de bu bölge için "Mugan Ovası" ismini kullanmayı tercih ettik.

¹⁰⁸ L. Lochart, *Nadir Shah*, s. 96.

¹⁰⁹ Muhammed Kâzım Mervî (Vezir-i Merv), *Alâm-ı Ara-yı Naderî*, Nakş-ı Cehan Neşriyyat, İsfahan 1364, C. II, s. 447; Nadir'in Mugan'a geliş tarihini L. Lochart 22 Ocak 1736 olarak vermiştir. Konu ile ilgili bkz. L. Lochart, *Nadir Shah*, s. 97.

Nadir kurultaya Catholicos Abraham¹¹⁰ adlı bir şahsı özel olarak davet etmiştir. Buna ilaveten birkaç gün sonra Nadir'in kardeşi İbrahim Han, Tahmasb Han Celayir, Pir Muhammed ve Şah Kulu Han Kaçar gibi önemli misafirler de kurultaya katılmışlardır.¹¹¹ Osmanlı Devleti'nden Genç Ali Paşa da Mugan'a gitmiştir.¹¹² Nadir, davetliler için hiçbir harcamadan kaçınılmaması ve onlara ihtiram gösterilmesini emretmiştir.¹¹³

Ramazan ayının 20'sinde (2 Şubat 1736) tüm delegeler Mugan'a ulaşmıştı. Resmî kayıtlara göre Mugan Kurultayı'na 20.000'i davetli olmak üzere,¹¹⁴ toplamda yaklaşık 100.000 kişi katılmıştır.¹¹⁵ Lochart'a göre bu rakam, muhtemelen burada bulunan ordu mensupları ve çalışanların da dahil edilmesiyle oluşan bir rakamdır.¹¹⁶

Nadir, kurultayda bazı muhalif görüşlere rağmen dört gün boyunca adaylığını müzakere ettirmiştir. Müzakerenin sonucunda çoğunluk Nadir'in şah olması yönünde karar vermiştir.¹¹⁷ Nadir ise kurultaya katılanlara, şah olduğu takdirde bazı şartlarının olduğunu söylemiş ve ancak şartlarının kabulü halinde şahlığı kabul edeceğini beyan etmiştir.¹¹⁸ Bu şartlar özetle:

1. Hiç kimse Tahmasb'ın soyundan gelenleri tahtın ve tacın varisi ve sahibi olarak görmeyecektir. Safevî Hanedanı'ndan her kim tahtta hak iddia etmeye kalkarsa derhal zindana atılacaktır.¹¹⁹

¹¹⁰ Catholicos Abraham bir Ermenidir ve Mugan Kurultayı için Nadir tarafından Girit Adası'nın Candia (Kandia) Şehri'nin temsilcisi olarak davet edilmiştir. Konu ile ilgili bkz. Ali Ekber Caferî, "Berresi ve Tahlil Revabet-i Nader", s. 10.

¹¹¹ L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 97.

¹¹² Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 255; Ahmed Kesrevî, *Nader Şah*, (Çevrimiçi 05. 03. 2017), <http://s4.pico-file.com/d/7859333545/ad817450-7e98-4641-988c-44cccef408fc/%D9%86%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%B4%D8%87.pdf>, s. 135.

¹¹³ Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, s. 155.

¹¹⁴ Edalet Tahirzade, *Nadir Şah Efsar*, s. 17.

¹¹⁵ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 255.

¹¹⁶ L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 97.

¹¹⁷ Cahangir Hüseyin Efsar, *Azerbaycan Nadir Efsar Devleti*, s. 66.

¹¹⁸ M. R. Arunova, K. Z. Eşrefyan, *Dovlet-i Nader Şah-ı Efsar*, s. 131, 132.

¹¹⁹ Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, s. 304.

2. Bu şart, Şia mezhebinden Ehl-i Sünnet bir mezhebe geçiş ile alakalıydı. Nadir, bu konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: “*Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V)’in vefatından sonra yönetime dört halife gelmişti. Hind, Rum, Türkistan diyarları ve hatta daha önceleri İran diyarları hep bu dört halifeye tâbî idiler. Fakat Şah İsmail-i Safevî başa geçer geçmez devletin salâhı adına Ehl-i Sünnet mezhebini devlet içerisinde yasaklayıp yerine Şia’yı devletin mezhebi haline getirmişti. Üstelik Şah İsmail-i Safevî sadece Ehl-i Sünnet mezhepleri yasaklamakla kalmamış, aynı zamanda Hz. Ali dışındaki diğer üç halifeye sebbedilmesi konusunda emirler vermişti. Şah İsmail-i Safevî’nin bu hareketi halk arasında nifak tohumları ekmekten başka bir işe yaramayan, ziyadesiyle kötü ve beyhude bir işti. Safevîler tahttan gitmesine rağmen onların bu kötü adetleri yeryüzünde devam etmiş ve eğer bir an önce önlem alınmazsa böyle gitmeye de devam edecektir. İranlılar bu kötü durumdan ancak Ehl-i Sünnet mezhebine geri dönerek kurtulabilirler. Fakat Şiîler Hz. İmam Cafer Sadık’a bir büyük muhabbet besledikleri için onu terk etmek istemeyebilirler. Böyle bir durumda İranlılar İslam’ın temel kaideleri ile ilgili konularda Ehl-i Sünnet’e, diğer konularda ise İmam Cafer Sadık’a uyabilirler. Ne mutlu bize ki Ehl-i Sünnet mezhebi İran topraklarında tekrar özgürce yaşayabilecektir.*”¹²⁰

Nadir, Şah İsmail’den bu yana benimsenmiş olan Şiî itikadın senelerce Müslümanlar arasında anlaşmazlıklara sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden Şiîliğin Şah İsmail döneminden farklı bir şekilde yorumlanarak -yine Şia’ya ait bir mezhep olan- Caferî¹²¹ itikadında kalınmasını İranlılar için daha doğru bulmuştur.¹²² Bu çerçevede Şah İsmail döneminden beri uygulanan Hazreti Ali dışındaki diğer üç halifeye sebbedilmesi uygulamasını yasaklamıştır.¹²³ Nadir

¹²⁰ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 256, 257.

¹²¹ Caferîlik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hayreddin Karaman, “Caferîyye”, *DİA*, TDV Yayınları, C. XII, İstanbul 1993, ss. 4-10.

¹²² Cemil Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şiî İttifakı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 61.

¹²³ Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, s. 156.

ayrıca ezana eklenen ‘*Eşhedü enne Aliyye veliyullah*’ ibaresinin ezandan çıkarılması için gerekli mercilere emirler göndermiştir.¹²⁴

Nadir Şah, İran ve Osmanlı’nın iki Müslüman devlet olarak birbiriyle uğraşarak ancak Müslümanlığa zarar verildiğini ifade ederek,¹²⁵ Sultan I. Mahmud’a yazdığı mektubunda artık Ehl-i Sünnet’e daha yakın olduklarını ifade etmiştir. Muhtemelen bu mektubuyla, mezheplerin kurucusu olan İmam Cafer’in Osmanlıların kabul ettiği Ehl-i Sünnet mezhebi olan Hanefiliğin imamı, İmam-ı Azam’ın da hocası olmasına dikkat çekilmiştir. Ehl-i Sünnet ifadesinin Hz. Peygamberin sünnetine tabi olmak anlamında alındığında, kendilerinin de Caferî olarak Sünnete tabi olduklarını ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca Nadir Şah’ın yazdıklarından, İmam Cafer Sadık’ın İran’da çok sevildiği, onun her sözünün ziyadesiyle itibar gördüğü ve hatta neredeyse bir kanun niteliğinde kabul edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁶

Nadir’in, mezhep farklılıklarından dolayı Osmanlı Devleti’ne düşmanlık beslenmemesi, Safevîlerin adet edindiği diğer halifelere sövmenin ve bid’atçılığın terk edilmesi, namazların beş vakit olarak kılınması ve buna özen gösterilmesi ve Hz. Peygamber’in sünnetinin takip edilmesi gibi uygulamalara yönelmesini kendilerini Ehl-i Sünnete yaklaştırma konusundaki delilleri olarak anlayabiliriz. Böylece Nadir, bir anlamda, tüm bunlara hassasiyet göstermeleriyle Caferilikte kalsalar da Ehl-i Sünnet Mezheplerden bir farklarının olmadığını ve artık mezhep düşmanlığından vaz geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Nadir’in, şahlığı kabulü için beyan ettiği üçüncü şartı ise; şah olduğu takdirde kendinden sonra İran tahtına onun oğullarından veya soyundan gelen birisinin oturabilmesidir.¹²⁷ Nadir’in kurultaya sunduğu bu şartlar, kurultayda bulunanlar tarafından kabul edilmiş ve yazılı senet haline getirilmiştir.¹²⁸ Bu

¹²⁴ Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*, s. 62.

¹²⁵ Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, s. 304.

¹²⁶ Muhammed Reza Nesirî, *İsnad ve Mekatubat-ı Tarihi-yi İran, Dürre-yi Eşşariyye*, Naşir-i Çapî: Cihad-ı Daneşgâhi (Daneşgâh-i Tehran), Naşir-i Dicitâlî: Merkez-i Tahkikat-ı Rayane-yi Kaime İsfahan, s. 69.

¹²⁷ Cahangir Hüseyin Efşar, *Azerbaycan Nadir Efşar Devleti*, Nadir Şah’ın 325 ve Efşar Devleti’nin 280 İlliyine Hars Edilir, Bakü 2014, s. 66, 67.

¹²⁸ Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*, s. 61.

senete ‘mehzernâme’ (iştirak senedi) veya ‘vesikanâme’ denilmiştir. Cahangir Hüseyin Efşar’ın aktardığına göre kaynaklarda bu senedi Mirza Mehdi Han Esterabadî’nin kaleme aldığı ifade edilmektedir.¹²⁹

Mogan’a katılmış olan nüfûzlu kimseler, ordu komutanları, beyler ve diğer birçok kişi bir an önce kurultayın başlamasını ve ağız birliği etmişcesine Nadir’in şah seçilmesini istiyordu.¹³⁰ Nihayetinde Nadir, 8 Mart 1736 Perşembe günü İran’ın yeni şahı olarak tahta çıkmıştır.¹³¹ Bu dönemden sonra onun adına hutbe okunup sikke basılmıştır.¹³² Yine Safevî Hanedanlığı son bulmuş ve İran’ın yönetimi başka bir Türk boyu olan Afşarların eline geçmiştir.¹³³

Daha önceden değinildiği üzere Nadir, Osmanlı ordularını Kars dolaylarına çekilmeye zorladıktan sonra Azerbaycan bölgesini işgal etmiş, sonrasında ise Genç Ali Paşa vasıtasıyla Osmanlılar ile barış yapma isteğini bildirmiştir.¹³⁴ Fakat yapılacak olan barış için Nadir’in bazı şartları bulunmaktaydı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de kendi şartlarını öne sürmüştür. Yapılan barış görüşmelerinde Osmanlılar IV. Murad zamanında belirlenen Osmanlı-İran sınırlarının aynen geçerli olmasını,¹³⁵ Rusya ile İran arasında evvelce gerçekleştirilmiş olan ittifak anlaşmasının iptalini ve Rusların Dağıstan’dan çekilmesini şart koşturmuştur.¹³⁶ İran ise; kendilerinin Caferî akidesine mensup olduklarından Caferiliğin beşinci hak mezhep olarak tanınmasını ve Kâbe’de Caferilik için bir rükn oluşturulmasını istemiştir. Ayrıca İran’ın her sene Beytullah-ı Haram’a hac emiri göndermesine izin verilmesini ve bu sayede İranlı hacıların hac vazifesini rahatça

¹²⁹ Cahangir Hüseyin Efşar, *Azerbaycan Nadir Efşar Devleti*, s. 67.

¹³⁰ Ahmed Kesrevî, *Nader Şah*, s. 44.

¹³¹ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterabadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 260; Mirza Mehdi Han Esterabadî, *Dürre-i Nadere*, s. 751; Muhammed Kâzım Mervî, *Alâm-ı Ara-yı Naderî*, C. II, s. 447, 448; L. Lochart, *Nadir Şah*, s. 102; Nadir’in tahta geçme tarihini Jonas Hanway 15 Mart 1736 olarak vermiştir. Bkz. Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, s. 158.

¹³² Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, s. 307.

¹³³ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 188.

¹³⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2483.

¹³⁵ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 189.

¹³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 231.

yapabilmelerini,¹³⁷ buna ilaveten İstanbul ve İsfahan'da karşılıklı elçiliklerin açılmasını ve iki tarafın esirlerinin karşılıklı olarak serbest bırakılmasını talep etmiştir.¹³⁸

İran'ın isteklerine karşılık Genç Ali Paşa'nın kendisinin bu şartlara onay vermek için yetkisinin olmadığını söylediğinden Nadir Şah, hem şahlığını tanıtmak hem de bu şartların görüşülmesini sağlamak amacıyla Abdülbâki Han-ı Zendege'yi¹³⁹ elçi ve Müderris Molla Ali ile beraber görevlendirmiştir.¹⁴⁰

Osmanlı Devleti'ne ayak basar basmaz iyi bir şekilde ağırlanan elçiye adet olduğu üzere bir mihmandâr tayin edilmiş¹⁴¹ ve Osmanlı Devleti'nde kaldığı süre zarfında tayinat sağlanmıştır.¹⁴² İran elçisi ile birlikte İstanbul'a gelecek olan Genç Ali Paşa'nın konaklayacakları yerlerdeki ihtiyaçlarının bölge ahalisi tarafından karşılanması istenmiştir.¹⁴³

İran elçisi İstanbul'a vardığında, Nadir Şah'ın Osmanlı Sultanı için gönderdiği bir fil ve diğer hediyeler Sultan I. Mahmud'a takdim etmiştir.¹⁴⁴ Sonrasında Osmanlı görevlileri İranlı heyetle, Rusya ile münasebetler ve Kafkasya'nın durumu hakkında görüşmeler yapmışlardır.¹⁴⁵ Daha sonra İran heyeti, Vezir Mehmed Paşa ve Şehülislam es-Seyyid Mustafa Efendi ile Nadir Şah'ın istekleri hakkında görüşmelere başlamışlardır. İran heyetinin Osmanlı Devleti'ne sunduğu istekler değerlendirilmiş ve bunun sonucunda Nadir Şah'ın İran tahtına oturmasından çok memnun olduklarını ve İran'ın Safevilerden kalma bid'atları bırakıp Ehl-i Sünnet'e yakın bir akide benimsemiş olmalarından dolayı duydukları mutluluğu belirtmişlerdir. Bu vesile ile iki devlet arasında

¹³⁷ I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları (3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 136, İstanbul 2014, s. 31.

¹³⁸ Hakyemez, Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı, s. 62.

¹³⁹ Ateş, Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747), s. 189.

¹⁴⁰ I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları (3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri), s. 27.

¹⁴¹ BOA. C. HR. nr. 175 / 8710.

¹⁴² BOA. C. HR. nr. 144 / 7178.

¹⁴³ BOA. C. HR. nr. 155 / 7715; BOA. C. HR. nr. 173 / 8648.

¹⁴⁴ BOA. C. HR. nr. 184 / 9190.

¹⁴⁵ BOA. HAT. nr. 6 / 204.

oluşan dostluğu pekiştirmek açısından Osmanlı Devleti, İranlı hacıların hacca gidiş-gelişi, esirlerin karşılıklı serbest bırakılması ve karşılıklı elçilik bulundurulması ile ilgili şartları kabul etmiştir. Ancak, Caferîliğin beşinci hak mezhep sayılıp Kâbe'de Caferîlik adına yeni bir rükn oluşturma konularıyla alakalı olarak şer'î sakıncalar olduğu ifade edilerek olumsuz görüş bildirilmiş ve bu durum mektuplarla Nadir Şah'a iletilmiştir.¹⁴⁶

Nadir'in mezhep siyaseti ve dinî anlayışı hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Çünkü Nadir'in İran'a hakim olmasından sonraki en mühim mesele onun mezhep siyaseti olmuştur.¹⁴⁷ Nadir'in mezhep siyaseti hakkında görüş bildirenlerden bazıları onu, ecdadı Türkmen ve Sünnî olduğu için Ehl-i Sünnet destekçisi, bazıları da Kerbela, Nəcəf, Meşhed gibi yerleri ziyaret ettiği için Şia itikadına mensup olarak görmüşlerdir. Nadir'in dinî itikadı hakkındaki diğer görüşler ise, onu ya yeni bir dinî anlayışın yaratıcısı olarak ya da dinsiz olarak zikretmekteydiler. Bu son görüşlere göre Nadir, dini kendi siyasî amaçlarına ulaşabilmek için bir araç olarak görerek tüm dinlere aynı mesafede yaklaşmıştır. Bu sebeple Nadir, Osmanlı Devleti ile İran arasındaki siyasî soğukluğu giderebilmek için gerçekçi bir siyaset izlemiştir.¹⁴⁸ Buna göre Nadir Şah'ın dinî siyaseti stratejik bir hamle olarak nitelendirilebilir. Nadir'in Ehl-i Sünnet'e yakınlaşarak sürekli savaş halinde olduğu Osmanlı ile dış politikada barışçıl bir dönem başlatmak istemiş, bu şekilde ülkesini daha emniyetli bir hale getirmeyi hedeflemiştir.

2.2.2. İran ile Muâhede

Sultan I. Mahmud, Nadir Şah'ın barış için öne sürdüğü tekliflerine karşılık görüşlerini beyan ettikten sonra bir de ahidnâme hazırlanmasını emretmiştir. Bu ahidnâmede Nadir Şah'ın İran'ın yeni şahı olarak tanınmasına ilâveten şu maddeler yer almıştır:

¹⁴⁶ I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları (3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri), s. 43-51.

¹⁴⁷ Rıza Şabanî, "Siyaset-i Mezhebî Nader Şah-ı Efşar", *Mecmua-yı Vahid*, Şomara-yı Nohom, Sal-i Heftom, s. 1132.

¹⁴⁸ Murtaza Dehgan Nejad, Lokman Dehgan Neyyari, Reman Sembatyan, "Siyaset-i Mezhebî Nader Şah der Kafkas", *Tarih-i İslam ve İran*, Feslname-yi İlmî-Pejuheşi Ulûm-ı İnsanî Daneşgâh-i El-Zehra, Sal-i Nozdehom, Dovre Cedid, Şomara: 3, Piyapi: 79, Payiz 1388, s. 67-71.

- İran hac kervanları Şam yolunu kullanmayıp Lahza ve Necef yolunu tercih edecekler, eğer Şam yolunu kullanırlarsa “emîrû’l-hac” ünvanı taşımayacaklar.
- Osmanlı Devleti İran nezdinde üç yılda bir değişecek olan “emîrû’l-hac” bulunduracak. Ayrıca her iki ülkede karşılıklı elçilikler bulundurulacak ve bunlar emîr-i alem rütbesinde olacaklar.
- Osmanlı Devleti İranlı esirleri serbest bırakacak ve bundan sonra İranlı esir alınıp satılmayacak.¹⁴⁹

Bu anlaşma metnine zeyl olarak konulan dördüncü maddede ise şu ibareler yer almaktaydı:

- a) İki ülkenin sınırları IV. Murad dönemindeki şekliyle geçerliliğini koruyacak.
- b) İran, sahabeler hakkında hakaret ve küfür içerikli kötü sözler söylemeyi terk edecek ve onlar için güzel ifadeler kullanacaktır. Buna mukabil Osmanlı Devleti iki ülke arasında mezhep farkının ortadan kalktığını onaylayacak.
- c) Osmanlı Devleti, Meşhed-i Ali’yi ve Kerbela’yı ziyaret etmek isteyen İranlılara kolaylık sağlayacak.
- d) Her iki devlet İran’a ve Türkiye’ye kaçan kaçakları karşılıklı olarak iade edecek.¹⁵⁰

Sultan I. Mahmud tarafından İran’a gidecek elçi Mustafa Paşa’nın önderliğinde¹⁵¹ Nadir Şah’a gönderilmek üzere altın zincir, gümüş yular, gümüş kemer ve sırma işlemeli hırkalar gibi bir takım hediyeler hazırlanmıştır.¹⁵² İran’a giden heyet 9 Mayıs 1738’de Nâdirabâd’a ulaşmıştır. Osmanlı heyeti öncelikle Nadir Şah’a Sultan I. Mahmud’un mektubunu ve hediyelerini takdim etmiştir. Nadir Şah kendisine gönderilen mektubu okurken evvela mutluluk duymuş fakat mezhebî taleplerinin yerine getirilmeyeceğini anladığında hayal kırıklığına

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 233.

¹⁵⁰ Arı, *Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında...*, s. 64.

¹⁵¹ BOA. C. HR. nr. 106 / 5284.

¹⁵² BOA. AE. SAMD. I. nr. 260 / 21108.

uğramıştır. Buna rağmen Nadir Şah Osmanlı elçilerine saygıda kusur etmemiş ve ilişkileri diplomatik yolla halletmeye çalışmıştır.¹⁵³

2.2.3. Nadir Şah'ın Doğu'ya Yönelişi

Nadir Şah düzenli orduya çok önem vermiş ve bunun için Fransa ordusunu örnek alarak bir tophane oluşturmuştur. Bu şekilde ordunun gücünü arttırmış ve askerî faaliyetlerine kaldığı yerden devam edebilmiştir.¹⁵⁴ İran tahtını ele geçirdikten sonra ilk olarak Afganistan dolaylarındaki Gılzayların ve diğer Afgan kabilelerinin isyanlarını bastırmıştır. Hemen akabinde büyük Moğol İmparatorluğu'nun hükümdarı Muhammed Şah'ın Afganistan'daki isyancılara yardım etmesini bahane ederek Hindistan'a sefer düzenlemiştir.¹⁵⁵ Nadir Şah'ın Afganistan ve Hindistan seferleri dört yıl sürmüştür.¹⁵⁶ Hindistan'ı mağlup edip orayı zaptettikten sonra,¹⁵⁷ bu başarısını bildirmek amacıyla Osmanlı Hükümdarı'na mektupla birlikte hediyeler göndermiştir.¹⁵⁸ Bunun üzerine Osmanlı Sultanı I. Mahmud, Nadir Şah'a Sefir Hacı Han-ı Horosanî Sol-Çerhacıbaşı ile birlikte Hindistan seferini tebrik eden ve yollanan hediyeler için teşekkürlerini sunan bir nâme göndermiştir.¹⁵⁹

Nadir Şah Hindistan seferine gittiği zaman büyük oğlu Rıza Kulu Mirza'yı İran naibi olarak görevlendirmişti.¹⁶⁰ 1739'da İsfahan'da, Nadir Şah'ın

¹⁵³ Arı, *Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında...*, s. 68.

¹⁵⁴ Manizheh Sadri, "19. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar İran'da Askerî Alanda Yenileşme Hareketleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue: 8, October 2013, s. 485.

¹⁵⁵ Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası Mehemed Füzuli Adına El Yazmalar İnstitutu, *Nadir Şah Efsarın Mektublaşması*, Farsçadan çev. Rauf Şeyzamanlı, Bakı-Nurlan 2007, s. 4.

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 301.

¹⁵⁷ BOA. HAT. nr. 6 / 184; Melike Sarıçoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 9.

¹⁵⁸ BOA. HAT. nr. 4 / 134; Nadir Şah'ın Hindistan zaferini Osmanlı Hükümdarına bildirmek için yazdığı mektubun içeriği hakkında bkz. *Nadir Şah Efsarın Mektublaşması*, s. 5-8; Yine Nadir Şah tarafından Osmanlı Hükümdarına bazı hediyeler ve fil getiren Abdülkerim Bey ve maiyeti için düzenlenen tayinat defteri ve yapılan harcamalar hakkında bkz. BOA. C. HR. nr.184 / 9190; BOA. C. HR. nr.174 / 8651; BOA. C. HR. nr. 123 / 6130; BOA. C. ML. nr. 392 / 16038.

¹⁵⁹ *I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları (3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri)*, s. 102-106.

¹⁶⁰ Firidun Nurullabeyli Esedov, *Nadir Şah Efsar*, s. 46.

Hindistan'da ordusunu kaybedip öldüğü söylentisi yayılınca Rıza Kulu Han bu habere inanmış, çok sevinmiş, saltanat ve tahtını korumak düşüncesiyle eski Şah II. Tahmasb'ın tüm ailesini Sebzevar'da tutuklatmış ve daha sonra da öldürmüştür.¹⁶¹ Sefer dönüşü bu yapılanları öğrenen Nadir Şah çok sinirlenerek oğlunun gözlerini oydurmuş, ancak canını bağışlamıştır.¹⁶²

Nadir Şah Hindistan seferiyle sınırlarını İndus Nehri'ne kadar ulaştırmış¹⁶³ ve Hintlilerin Osmanlı Devleti'yle irtibatlarını kesmeye çalışmıştır.¹⁶⁴ Nadir Şah, sefer dönüşünde Osmanlı Devleti'ne bir elçi yollayarak evvelce yarım kalmış olan ahidnâme meselesini yeniden gündeme getirmiştir.¹⁶⁵

Nadir Şah, Hindistan seferi sonrasında Sünnî Dağıstan Beylerine kendisine tâbi olmalarını isteyen bir ferman göndermiştir. Gönderdiği fermana herhangi bir cevap alamayınca da Şamahi dolaylarına doğru harekete geçmiştir (1741).¹⁶⁶ Ancak bir sene kadar süren bir mücadeleden sonra Dağıstanlılara mağlup olmuştur.¹⁶⁷

2.2.4. İran ile Diplomatik Görüşmeler ve Osmanlı'nın Denge Politikası

Nadir Şah, Şamahi mağlubiyetinden sonra Osmanlı Devleti'yle uzlaşma amacıyla Hacı Han isimli elçisini İstanbul'a göndermiştir.¹⁶⁸ Fakat ilerleyen süreçte Sultan I. Madmud, Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti aleyhine Ruslarla ittifak yaptığını öğrenince, Diyarbakır ve Bağdat valilerine İran üzerine hücum etmelerini emretmiştir.¹⁶⁹ Olaylar bu seviyeye gelince Nadir Şah Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya adamlarını göndermiş ve Kerkük'ü muhasara altına aldıktan sonra Bağdat'ın kendisine teslim edilmesi için bir sened istemiştir. Ahmed Paşa,

¹⁶¹ Janoter, *Sefernâme-i Janoter*, s. 93.

¹⁶² Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere*, s. 759.

¹⁶³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 299.

¹⁶⁴ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 83.

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 300, 301.

¹⁶⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2521.

¹⁶⁷ BOA. HAT. nr. 5 / 136.

¹⁶⁸ Şem'dânî-Zâde, *Mür'î't Tevârih-I*, s. 102.

¹⁶⁹ BOA. HAT. nr.812 / 37244.

senedi vermediği takdirde Nadir Şah'ın Bağdat üzerine saldıracağını bildiğinden, ona istediği senedi vermiş ve durumu bir mektupla derhal Osmanlı sarayına bildirmiştir.¹⁷⁰

Bu arada Sultan I. Mahmud, Nadir Şah'ın tutumuna karşılık kendisinin Safevî hanedanına mensup olduğunu söyleyen bir şehzadeyi Afşar Hanedanı'na karşılık kullanma niyetindeydi.¹⁷¹ Bu kişi evvelce Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş olan ve Şah Hüseyin'in oğlu olduğunu iddia eden¹⁷² Safi Mirza lakabıyla anılan Muhammed Ali Refsencanî idi.¹⁷³ Tıpkı Osmanlı Devleti'nin kendisinden yararlanmak istediği gibi Safi Mirza da kendi emellerini gerçekleştirmek amacıyla Osmanlı Devleti'ni kullanmak istemiştir.¹⁷⁴

Safi Mirza, Afganların İran'ı istilası esnasında Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş ve bir müddet Selanik'te kalmış, daha sonra Rodos Adası'na geçmişti.¹⁷⁵ Bu süre zarfında Safi Mirza'nın Osmanlı Devleti'nin bir misafiri olduğu vurgulanarak¹⁷⁶ kimsenin ona hürmette kusur etmemesi Sultan I. Mahmud tarafından emredilmişti.¹⁷⁷ Nihayetinde Sultan I. Mahmud'un isteğiyle İstanbul'a gelen¹⁷⁸ Safi Mirza'ya şahlık ünvanı verilerek hil'at giydirilmiş¹⁷⁹ ve İran hududu yakınlarında bulunan Erzurum bölgesine gönderilmiştir.¹⁸⁰

Nadir Şah, tüm olanlara rağmen kendi siyasetinden ve askeri müdahalelerinden vaz geçmek istememiştir. Bu sebeple top ve humbara

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 301, 302.

¹⁷¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 302.

¹⁷² Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 214.

¹⁷³ Ali Djafar Pour, *Nadir Şah Devri'nde...*, s. 131.

¹⁷⁴ Standford Shaw, "Iranian Relations with the Ottoman Empire in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, Cambridge University Press-2008, s. 311.

¹⁷⁵ Ali Djafar Pour, *Nadir Şah Devri'nde...*, s. 132.

¹⁷⁶ BOA. C. HR. nr. 90 / 4469.

¹⁷⁷ BOA. C. HR. nr. 72 / 3591.

¹⁷⁸ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 214.

¹⁷⁹ BOA. YB. (21). nr. 10 / 39.

¹⁸⁰ BOA. HAT. nr. 814 / 37266.

mühimmatını hazırlatmış ve Kerkük üzerine harekete geçmiştir.¹⁸¹ 5 Ağustos 1743'de Kerkük'e ulaşan Nadir Şah, 12 Ağustos 1743'de Kerkük'ü ele geçmiştir.¹⁸² Kerkük'ten sonra da 13 Eylül 1743'te Musul'a ulaşmıştır.¹⁸³ Nadir Şah, Ali Kulu Han'ın öncülüğünde askerlerini Musul üzerine göndermiş¹⁸⁴ ve 26 Eylül 1743'de şehri muhasara ettirmiştir.¹⁸⁵ Buna karşılık I. Mahmud da İran üzerine hareket amacıyla bölgeye şâhî topları göndermiş¹⁸⁶ ve bu topların geçeceği yolların acilen temizlenmesini emretmiştir.¹⁸⁷ 48 gün süren muhasaranın¹⁸⁸ ardından yedi saat süren şiddetli bir çarpışmadan sonra, Nadir Şah geri çekilmeye mecbur kalmış¹⁸⁹ Musul'u alamayarak Kars'a doğru harekete geçmiştir.¹⁹⁰

2.3. Üçüncü Dönem Osmanlı-İran İlişkileri (1743-1747)

2.3.1. Nadir Şah'ın Necef Toplantısı

Nadir Şah, İslam Halifesi Osmanlı Hükümdarına Caferîliği resmî meşrû mezheplerden biri olarak kabul ettiremediğinden Şii ve Sünnîlerden oluşan ulemayı Necef'te toplamış ve bu alimlere Caferîliği hak mezhep olarak kabul ettirmek istemiştir. Nadir Şah, Caferîlik Mezhebi'ne meşruluk kazandırmak amacıyla Necef Toplantısı'na Ardalan'ın Şafiî Müftüsü hariç yaklaşık yetmiş İranlı Şii ile Maverâünnehir civarından yedi Buharalı Hanefî ve yedi Afgan Hanefî âlimini davet etmiştir.¹⁹¹

¹⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 303, 304.

¹⁸² Muhammed Kâzım Mervî (Vezir-i Merv), *Alâm-ı Ara-yı Naderî*, Nakş-ı Cehan Neşriyyat, İsfahan 1364, C. III, s. 890.

¹⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. s. 304.

¹⁸⁴ Muhammed Kâzım Mervî, *Alâm-ı Ara-yı Naderî*, C. III, s. 908.

¹⁸⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 48.

¹⁸⁶ BOA. C. HR. nr. 65 / 3220.

¹⁸⁷ BOA. C. AS. nr. 515 / 21529.

¹⁸⁸ Şem'dânî-Zâde, *Mür'î'ti Tevârih-I*, s. 112.

¹⁸⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2525.

¹⁹⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 48.

¹⁹¹ Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünnî-Şii İttifakı*, s. 64.

Nadir Şah ve davetli alimlerin Necef Toplantısı'nda varılan sonuç, Caferîliğin beşinci hak mezhep olarak kabul edilmesi yönünde olmuştur.¹⁹² Ayrıca toplantının sonunda yayınlanan bir fermanla Ashab-ı Kiram'a sebbetmenin yasaklandığı ve Rafiziliğin terk edildiği belirtilmiştir. Sünnîliğe aykırı görüşleri ortaya atan ve Müslümanlar arasında ikilik çıkartanın Şah İsmail olduğu vurgulanmıştır.¹⁹³ Hatta Nadir Şah, daha sonra Osmanlı Devleti'ne yolladığı mektubunda Safevîlerden kalma Rafizî görüşleri tamamen terk ettiklerini bildirmiş ve Ehl-i Sünnet mezhebini daha iyi öğrenebilmeleri için Osmanlı Devleti'nin kendilerine Bağdat bölgesinden âlimler göndermesini talep etmiştir.¹⁹⁴

Necef Toplantısı'nda Nadir Şah'ın ve ulemanın ortak kararına göre:

1. İranlılar, diğer dört mezheple münasebette olan Caferîliği kabul ettiğinden Osmanlı Devleti'nin Caferîliği beşinci hak mezhep olarak onaylaması,
2. Hem İran hem Osmanlı esirlerinin karşılıklı olarak serbest bırakılması ve esir alım satımlarının yasaklanması,
3. Her sene İran tarafından bir emîrü'l-hac tayin edilmesi ve hürmetle Kâbe'yi ziyaret etmesinin kabul edilmesi,¹⁹⁵
4. Kâbe'de Caferîlerin, Şaffîlerin rüknünü kullanmaları fakat sonrasında kendi usüllerine göre namaz kılabilmeleri,
5. Hem İran'da hem de Osmanlı Devleti'nde karşılıklı birer konsolosluk bulundurulması istenmiştir.¹⁹⁶

Nadir Şah, bu toplantıda isteklerini ulemaya kabul ettirdikten sonra düşüncelerini yeniden Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek için girişimde bulunmuştur. Bunun için Osmanlı Devleti'ne bir heyet gönderen Nadir Şah, olumsuz bir cevapla karşılaşınca Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır.¹⁹⁷ Bu sebeple

¹⁹² BOA. HAT. nr. 3 / 92.

¹⁹³ Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünnî-Şii İttifakı*, s. 65.

¹⁹⁴ BOA. HAT. nr. 5 / 151.

¹⁹⁵ BOA. HAT. nr. 3 / 92.

¹⁹⁶ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 220, 221.

¹⁹⁷ Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünnî-Şii İttifakı*, s. 65.

Nadir Şah, 1743 yılının kış aylarında Dağıstan dolaylarından hareket etmiş ve yaz mevsiminde Osmanlı Devleti'ne saldırmak için hazırlıklarına başlamıştır.¹⁹⁸

2.3.2. Nadir Şah ile Son Münasebetler ve Barış Anlaşması

Osmanlı Devleti, Safi Mirza'yı İran Şahı olarak tanıyıp Nadir Şah ile taht mücadelesine girişmesi amacıyla Erzurum'a gönderince,¹⁹⁹ Nadir Şah -Osmanlı Hükümeti'nin adamı olan ve İran tahtında hak iddia eden- Safi Mirza'yı yakalatarak onun bir gözünü çıkarttırmış ve birkaç görevli ile beraber onu Kars Seraskeri Ahmed Paşa'ya göndermiştir.²⁰⁰ Bu durum Nadir Şah'ın yine Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçeceğinin ve yeni bir İran-Osmanlı savaşının baş göstereceğinin işareti sayılmıştır.²⁰¹ Ancak Osmanlı Devleti yine de Safi Mirza'yı İran tahtına oturtma kozunu kullanmaktan vaz geçmemiştir.²⁰²

Nadir Şah, Safi Mirza meselesinden sonra hızla²⁰³ 29 Temmuz 1744'de Revan üzerinden,²⁰⁴ Ermenistan sınırındaki Gugce Tengiz Yaylağı'ndan²⁰⁵ Kars'a doğru harekete geçmiş²⁰⁶ ve sonrasında orayı kuşatmıştır. Ancak bölgedeki ağır kış koşulları ve ordusunun ihtiyaçlarının artması sebebiyle²⁰⁷ 73 gün süren Kars kuşatmasından vaz geçmek zorunda kalmıştır.²⁰⁸ Yine de Osmanlı Hükümeti

¹⁹⁸ M. R. Arunova, K. Z. Eşrefyan, *Dovlet-i Nader Şah-ı Efsar*, s. 160.

¹⁹⁹ Edalet Tahirzade, *Nadir Şah Efsar*, s. 35.

²⁰⁰ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 380; Muhammed Kâzım Mervî, *Alâm-ı Ara-yı Naderî*, C. III, s. 1042.

²⁰¹ Muhammed Hüseyin Meymendî Nejad, *Zendeği-yi Pormacerayî...* , s. 964.

²⁰² M. R. Arunova, K. Z. Eşrefyan, *Dovlet-i Nader Şah-ı Efsar*, s. 201; Safi Mirza'nın akıbeti ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁰³ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 226.

²⁰⁴ Sırrı Efendi, *Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh*, s. 15; Muhammed Hüseyin Meymendî Nejad'ın eserinde Nadir'in Kars üzerine doğru harekete geçtiği tarih '19 Cemaziyelahir 1157 Perşembe' olarak verilmiştir. Bkz. Muhammed Hüseyin Meymendî Nejad, *Zendeği-yi Pormacerayî...* , s. 969.

²⁰⁵ Aynı 'Gugce Tengiz (گوگجه تنگیز)', *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî* adlı eserde Ermenistan sınırındaki bir gölün adı olarak belirtilmiştir. Bkz. Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 381.

²⁰⁶ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 381.

²⁰⁷ Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, s. 437.

²⁰⁸ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 230, 231.

tarafından Kars Seraskeri Ahmed Paşa'ya, İran'ın yeniden saldırma ihtimaline karşı önlem olarak Çıldır ve Van dolaylarında askerî tedbirlerin alınması emredilmiştir.²⁰⁹

Kars kuşatması kalkmasına rağmen savaş hazırlıklarına devam eden I. Mahmud,²¹⁰ Kırım Hanı Selim Giray Han'a Sivas'ta toplanan orduya katılmak üzere 10.000 Tatar askerinin gönderilmesini emretmiştir.²¹¹ Hatta Süleymanov'un ifadesine göre, Osmanlı Devleti Nadir Şah'ın karşısına çıkmak için o güne kadarki en büyük ordusunu toplamıştır.²¹² Nihayetinde Ağustos 1745'te Murat Tepe Mevkii'nde Osmanlı birlikleri ile İran askerleri arasında savaş başlamış ve Nadir Şah, Osmanlı'yı mağlup etmiştir. Nadir'in bu savaşı kazanması Cahangir Hüseyin Efşar'a göre onun son görkemli zaferi olmuştur. Nadir Şah, savaşı kazanmasına rağmen Osmanlı sınırlarına karşı herhengi bir tecavüze girişmemiştir.²¹³

Nadir Şah'ın bu zaferinden sonra Sultan I. Mahmud, başlarda onun barış teklifini ciddiye almasa da, ilerleyen zamanda onunla barışa karar vermiştir.²¹⁴ Bu sebeple Bağdat Valisi Ahmed Paşa ile Nazif Mustafa Efendi'yi iki devlet arasında barış görüşmeleri için görevlendirmiştir.²¹⁵

Barış için müzakerelere başlanmış ve yapılacak barış anlaşmasınının 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması'nın esaslarına göre belirlenmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁶ Bunun üzerine, barış ve huzurun temin edilmesi şartıyla:

1. İran hacıları sağ salim bir şekilde hac görevlerini yerine getirebilecek ve onların güvenlikleri sağlanacak,

²⁰⁹ BOA. C. AS. nr. 192 / 8273.

²¹⁰ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 231.

²¹¹ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn*, s. 91, 92; Gönderilen Tatar askerleri 5'er bin, 5'er bin olmak üzere iki seferde bölgeye ulaştırılmıştır. Konu ile ilgili olarak bkz. Şem'dânî-Zâde, *Mür'î't-Tevârih-I*, s. 117.

²¹² Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, s. 438.

²¹³ Cahangir Hüseyin Efşar, *Azerbaycan Nadir Efşar Devleti*, s. 109, 110.

²¹⁴ M. Münir Aktepe, "Nadir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tâvus Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, 1974, s. 114, 115.

²¹⁵ BOA. HAT. nr. 6 / 193.

²¹⁶ Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 85.

2. Her iki devlet üç yılda bir değişmek üzere karşılıklı konsolos bulunduracak,
3. Mevcut esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktır.²¹⁷

Nadir Şah ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşma 4 Eylül 1746'da Nadir Şah tarafından imzalanmıştır. Daha sonra Nazif Efendi anlaşmayı Bağdat Valisi ve Seraskeri Ahmed Paşa'ya tasdik ettirmiş ve Nadir Şah'ın bir mektubu ile beraber İstanbul'a dönmüştür.²¹⁸ Sultan I. Mahmud, İran ile yapılan bu barış anlaşmasından çok memnun kalmıştır. Bunun için Osmanlı Devleti, bazı hediyelerle birlikte imzalı barış metnini Nadir Şah'a göndermek amacıyla²¹⁹ maiyetine birkaç asker vererek Kesriyeli Ahmed Efendi'yi elçi olarak İran'a göndermiştir.²²⁰

3. NADİR ŞAH'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE SONRASINDAKİ İLİŞKİLER

Nadir Şah'ın tahta geçişinden bir müddet sonra debdebeli günler yavaş yavaş sona ermiş, İran'ın içine düştüğü sıkıntılı durum halkın ve ordunun memnuniyetsizliğini doğurmuştur. Bu durum Nadir Şah'ın tahtta daha fazla kalamayacağını sinyallerini vermiştir. Bu yüzden de Nadir'e karşı olumsuz tavırlar giderek artmıştı. Nadir Şah'a karşı oluşan muhalefetin neticesinde 18 Haziran 1747 tarihinde Fethabad bölgesinde Nadir Şah'ın yeğeni Ali Kulu Han'ın emri ile Nadir Şah'a suikast düzenlenmiştir. Muhammed Han Kaçar İrevanî, Musa Bey İrlevî-i Efşar Koca Bey Gündüzlü, Tahmasb Muhammed Kulu Han Efşarî, Salih Han ve beraberindekiler, gece yarısı Şah'ın çadırına girerek onu katletmişlerdir.²²¹ Mehman Süleymanov'a göre; Nadir Şah, hükümdarlık hayatı boyunca birçok kez suikaste uğramış ve hepsinden bir şekilde kurtulmayı

²¹⁷ I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları (3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri), s. 181.

²¹⁸ Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 85.

²¹⁹ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, s. 245.

²²⁰ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide*, s. 143; L. Lochart, *Nadir Shah*, s. 256.

²²¹ Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî, *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, s. 395. Nadir Şah'ın katledilmesi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Jonas Hanway, *Zendeği-yi Nader Şah*, s. 313-315.

başarmıştır. Fakat uğradığı son suikaste diğerlerindeki kadar şanslı olamamıştır.²²²

Nadir Şah'ın öldürülmesi İran'da bir otorite boşluğuna sebep olmuştur. Ali Kulu Han, amcası Nadir'in ölüm haberini alır almaz onun hazinelerine el koydurmuş ve amcasının çocuklarını öldürtmüştür. Artık hükümdarlık yolunda önünde bir engel kalmadığını düşünen Ali Kulu Han, 6 Temmuz 1747 tarihinde Adil Şah unvanıyla kendisini şah ilan etmiştir.²²³

1754'te I. Mahmud'un ölümüne kadar Osmanlı-İran ilişkileri olağan seyrinde devam etmiş, askerî bir çatışma söz konusu olmamıştır. Aslında uzun seneler mezhep çatışmaları ile gündeme gelen Osmanlı-İran ilişkileri İran'da meydana gelen saltanat değişikliği ile beraber yumuşamıştır. Nadir Şah sonrası dönemde iki ülke arasında büyük problemler yaşanmamıştır. III. Ahmed döneminden başlayarak I. Mahmud dönemi boyunca da devam eden Osmanlı-İran mücadelesinde, gerek Bağdat ve gerekse Azerbaycan bölgelerinde defalarca savaş yapılmış, binlerce asker kaybı yaşanmış, şehirler yağmalanmış ve el değiştirmiş, yine binlerce kişi iki tarafça esir olarak alınmış ve en sonunda iki devlet de yaklaşık yüz yıl önceki sınırları resmi sınır olarak kabul ederek barış sağlama yolunu seçmişlerdir. 4 Eylül 1746'da İstanbul'da yapılan anlaşmayla Osmanlı-İran sınırı, 1639'daki Kasr-ı Şirin anlaşmasıyla çizilen sınır olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra I. Abdulhamid (1774-1789) döneminde 1775-1779 yıllarında ve II. Mahmud (1809-1839) döneminde 1821-1823'de yeni Osmanlı-İran savaşları olsa da, I. Mahmud döneminde 1746'da yapılan İstanbul Anlaşması'na atıf yapılarak sınırların aynı kalması kabul edilmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ve İran yüzyıllar boyunca birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Her iki devletin başında da Türk kökenli idareciler bulunmakla birlikte, her iki gücün de bölgede hakim güç olarak söz sahibi olmak istemesi onları sık sık karşı karşıya getirmiştir. İki devlet arasındaki mücadeleler İran'da Safevilerin hakimiyetine kadar genel olarak toprak mücadelesi şeklinde tezahür

²²² Mehman Süleymanov, *Nadir Şah*, s. 502.

²²³ Ali Djafar Pour, *Nadir Şah Devri'nde...*, s. 168.

etmiş, ancak Safevilerle beraber Osmanlı-İran ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde İran mezhep siyasetiyle ön plana çıkmış, Osmanlı Devleti'yle mücadelesini mezhep ayrılığı üzerinden temellendirmiştir. Bu dönemde Safevilerin Kızılbaşlık propogandası yaptırması ve Kızılbaşları Osmanlı'ya karşı kışkırtması, Osmanlı Devleti'nin iç huzurunu tehdit eder hale gelmiştir. Böylece Osmanlı-İran sürtüşmesi sadece siyasi değil, aynı zamanda mezhebî bir karakter kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın ilk yarısında yoğun bir şekilde İran ile mücadele etmiştir. Bu dönemde başlangıçta Şah II. Tahmasb, Osmanlı Devletiyle sınır mücadelesine girişmiş, ancak İran'daki saltanat değişikliğiyle iki devlet arasındaki mücadele farklı bir boyut kazanmıştır. Bu yeni değişiklikle İran tahtına Afşar Türk'ü Nadir Şah geçmiştir. Nadir Şah'ın İran tahtına geçmesi ile Osmanlı-İran arasındaki yüzyıllardır süre gelen mezhep mücadeleleri de farklı bir boyut kazanmıştır. Nadir Şah, iktidarı devraldığı Safevilerden farklı bir politika izlemiştir. Nadir Şahla birlikte iki devlet arasındaki rekabet ve mücadele, mezhep farklılığının görüşme/diplomasi konusu yapıldığı yeni bir süreç başlamıştır. O, Osmanlı Devleti ile mezhebî farklılıkları öne çıkarmak yerine, mezhep farklılıklarını olabildiğince ortadan kaldırmaya, en azından çatışma sebebi olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Böylece Nadir Şah, Sünnî Osmanlı Devleti ile daha iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. O, bu çerçevede Osmanlı Sultanı ve İslam Halifesi olan Sultan I. Mahmud'dan Caferiliğin hak mezhep olarak kabul edilmesini talep etmiştir. Onun bu talebi dış politikasının stratejik bir hamlesi olarak kabul edilebilir. Belki de bu düşünceden dolayı I. Mahmud, Nadir'in bu konudaki ısrarcı taleplerini sürekli geçiştirmiştir.

Nadir Şah'ın gerçek düşüncesi ve planları her ne kadar tam olarak bilinemese de, onun artık mezhep farklılıkları üzerinden bir siyaset geliştirmek istemediği anlaşılmaktadır. Muhtemelen o, etrafını saran Sünnî devletlerle iyi geçinme politikası güderek hayalini kurduğu büyük hükümdar olma hedefi için daha güvenli bir ortam hazırlamaya çalışmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti de Nadir Şah'ın Ehl-i Sünnet'e karşı yeni ve oldukça ılımlı tutumunu, olumlu karşılamakla birlikte, onun mezhebî taleplerini reddederek ona karşı mesafeli duruşunu devam ettirmiştir.

Genel anlamda, Osmanlı Devleti, Balkanlarda ya da Rusya'yla bir savaş durumunda olduğunda, veya İran herhangi bir şekilde zayıf duruma düşüğünde Osmanlı-İran savaşı çıkmıştır. XVIII. yüzyılda da bu durum değişmemiştir. Bu

anlamda I. Mahmud döneminde 1735-1739 Avusturya ve Rusya ile savaşa tutuşmasını fırsat bilen Nadir'in, daha önce olduğu gibi yeniden Osmanlı topraklarına karşı saldırıya geçtiği görülmektedir. Osmanlı da İran'ın iç karışıklıklarından istifade ederek İran'a saldırıya geçmiştir. Ancak İran-Osmanlı arasında özellikle 1639 sonrasında defalarca yapılan savaşlar, iki ülkeyi yıpratmaktan başka bir sonuç getirmemiştir. Günümüzde de İranla olan doğu sınırı 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması'ndaki kabul edilen sınırdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası Mehemed Füzuli Adına El Yazmalar İnstitutu, Nadir Şah Efsarın Mektublaşması, Farsçadan çev. Rauf Şeyxzamanlı, Bakı-Nurlan 2007.
- I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları (3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 136, İstanbul 2014.
- Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn (2 Numaralı Name Defteri), T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 123, İstanbul 2013.
- 1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, Çamlıca Yayınları, Haz. Kemal Erkan, İstanbul 2011.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): BOA. AE. SAMD. I. nr. 260 / 21108.

- BOA. AE. SAMD. III. nr. 226 / 21756.
- BOA. C. AS. nr. 192 / 8273.
- BOA. C. AS. nr. 388 / 16011.
- BOA. C. AS. nr. 515 / 21529.
- BOA. C. AS. nr. 750 / 31599.
- BOA. C. AS. nr. 94 / 4317.
- BOA. C. HR. nr. 106 / 5284.
- BOA. C. HR. nr. 123 / 6130.
- BOA. C. HR. nr. 144 / 7178.
- BOA. C. HR. nr. 155 / 7715.
- BOA. C. HR. nr. 169 / 8412.

- BOA. C. HR. nr. 173 / 8648.
BOA. C. HR. nr. 175 / 8710.
BOA. C. HR. nr. 184 / 9190.
BOA. C. HR. nr. 40 / 1958.
BOA. C. HR. nr. 65 / 3220.
BOA. C. HR. nr. 72 / 3591.
BOA. C. HR. nr. 90 / 4469.
BOA. C. HR. nr.184 / 9190.
BOA. C. ML. nr. 392 / 16038.
BOA. HAT. nr. 3 / 92.
BOA. HAT. nr. 4 / 134.
BOA. HAT. nr. 5 / 136.
BOA. HAT. nr. 5 / 151.
BOA. HAT. nr. 6 / 184.
BOA. HAT. nr. 6 / 193.
BOA. HAT. nr. 6 / 204.
BOA. HAT. nr. 812 / 37244.
BOA. HAT. nr. 814 / 37266.
BOA. YB. (21). nr. 10 / 39.
BOA. C. HR. nr.174 / 8651.

Kitaplar

- Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, C. II, İstanbul 1994.
Arunova, M. R. ; Eşrefyan, K. Z, *Dovlet-i Nader Şah-ı Efsar*, Farsçaya çev. Hamid Emin, Şebgir Neşriyat, Tahran bty.
Ateş, Abdurrahman, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yayınları, Ankara 2002.
Ebû Sehl Nu'mân Efendi (ö. 18. yy.), *Tedbirât-ı Pesendide*, TTK Yayınları, Haz. Ali İbrahim Savaş, Ankara 1990.
Efsar, Cahangir Hüseyin, *Azerbaycan Nadir Efsar Devleti*, Nadir Şah'ın 325 ve Efsar Devleti'nin 280 İlliyine Hars Edilir, Bakü 2014.
Esedov, Firidun Nurullabeyli, *Nadir Şah Efsar*, İqtisad Üniversitesi Neşriyatı, Bakı 2011.
Golestanî, Abolhasanebn Muhammed Emin, *Mecmu'ul Tevarih*, İntişarat-ı Daneşgâh-ı Tehran, Tahran-Çap-ı Sevvom.

I. MAHMUD DÖNEMİ (1730-1754) OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

- Hakyemez, Cemil, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Hammer Purgstall, Baron Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, C. VII, İstanbul 1991.
- Hanway, Jonas (ö. 1786), *Zendeği-yi Nader Şah*, Farsçaya çev. İsmail Dovletşahi, Şirket-i İntişarat-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1365.
- Janoter, *Sefernâme-i Janoter (Asr-ı Nader Şah)*, Farsçaya çev. Doktor Ali Ekbali, Sazman-ı Entişarat-ı Cavidan, İran-Zemistan 1363.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, C. IV, İstanbul 2009.
- Lockhart, L., *Nadir Şah*, Luzac and Co. , London 1938.
- Minorsky, Viladimir, *İran der Zeman-e Nader Şah*, Telif: Ali Esger Abdullahî, Farsçaya çev. Reşid Yasmi, Donya-yı Ketab Neşriyat, Tahran 1383.
- Minorsky, Viladimir, *Tarih-i Tebriz*, Farsçaya çev. Abdülali Kareng, Aydin Neşriyat, Tebriz 1389.
- Mirza Mehdi Han Esterebadî, *Dürre-i Nadere: Tarih-i Asr-ı Nader Şah*, Naşir-i Çapî: Vezaret-i Ferheng ve Amuzeş-i Âlî Neşriyat, Naşir-i Dicalî: Merkez-i Tahkikat-ı Rayane-yi Kaimiye İsfahan.
- Mosaheb, Gulamhoseyn, "Nader Şah", *Dairet'ül Maarif-i Farsi*, Emirkebir Neşriyat, C. II, Tahran 1381.
- Muhammed Kâzım Mervî (Vezir-i Merv), *Alâm-ı Ara-yı Naderî*, Nakş-ı Cehan Neşriyyat, C. II-III, İsfahan 1364.
- Muhammed Mehdi b. Muhammed Nasir Esterebadî (ö. 18. yy), *Tarih-i Cihanguşa-yı Naderî*, İntişarat-ı Âlem-i Efruz, Kaşmer 1394.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, TTK Yayınları, C. III-IV, Ankara 1980.
- Nejad, Muhammed Hüseyin Meymendî, *Zendeği-yi Pormacerayî Nader Şah-ı Efşar*, İntişarat-ı Bedrege Cavidan ve Donya-yı Daniş, Tahran 1393.
- Nesirî, Muhammed Reza, *İsnad ve Mekatubat-ı Tarihi-yi İran, Dürre-yi Efşariyye*, Naşir-i Çapî: Cihad-ı Daneşgâhi (Daneşgâh-i Tehran), Naşir-i Dicalî: Merkez-i Tahkikat-ı Rayane-yi Kaime İsfahan.
- Petros di Sarkis Gilanentz, *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak (I. Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi / II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji)*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ter. ve Haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1974.
- Rasim, Ahmet, *Osmanlı Tarihi*, Meydan Neşriyat, haz. Hakkı Dursun Yıldız, BYY, 1966-67.
- Recebli, Qezenfer, *Azerbaycan Tarixi (Oçerkler)*, Elm ve Tehsil Neşriyat, Bakü 2013.
- Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, AKDITYK, Ankara 2006.

- Sarıkcıoğlu, Melike, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, C. V, Ankara 2011.
- Sırrı Efendi, *Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâkı'a-ı Muhâsara-i Kars)*, Kitabevi Yayınları, Haz. Mehmet Yaşar Ertaş, İstanbul 2012.
- Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi (Sami ve Şakir Taribleri ile Birlikte) 1730-1744*, Kitabevi Yayınları, Haz. Mesut Aydın, İstanbul 2007.
- Süleymanov, Mehman, *Nadir Şah*, Nigâr Endişe Neşriyat, Tahran 2010.
- Şafak, Sadık Rezazâde, *Nader Şah*, Behzad Neşriyat, Tahran 1395.
- Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't Tevârih-I*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976.
- Tahirzade, Edalet, *Nadir Şah Efsar (Tercüme-yi-hal oçerki)*, Çırağ Neşriyat, Bakü 2005.
- Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, C. IV, Ankara 1982.

Makale, Sempozyum Bildirileri ve Ansiklopedi Maddeleri

- Aktepe, M. Münir, "Mahmud I.", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. VII, İstanbul bty, ss. 158-165.
- Aktepe, M. Münir, "Nadir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tâvus Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, 1974, ss. 113-122.
- Axworthy, Michael, "Nader Shah and Persian Naval Expansion in the Persian Gulf, 1700-1747", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 21, Issue 01, Cambridge Journals January 2011, ss. 31-39.
- Caferî, Ali Ekber, "Berresi ve Tahlil Revabet-i Nader Şah-ı Efsar ve Erameni", *Pejuheş-name-yi Encümen-i İranî Tarih*, Sal-i Evvel, Şomara-yi-I, Behar 1388, ss. 1-27.
- Halegî, Mihirdad, "Mohrname Safevî", *Peyam-ı Beharistan*, d. 2, S. 5, Ş. 19, Behar-1392, ss. 400-420.
- Karaman, Hayreddin, "Caferîyye", *DİA*, TDV Yayınları, C. XII, İstanbul 1993, ss. 4-10.
- Kurtaran, Uğur, "Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı İran İlişkileri (1731-1747)", *History Studies*, Vol. 3/3 2011, ss. 177-213.
- Masters, Bruce, "Nader Shah", *Encyclopedia of The Ottoman Empire*, Facts On File Publisher, Newyork 2009, ss. 415-416.

I. MAHMUD DÖNEMİ (1730-1754) OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

- Minorsky, Vilademir, "Nâdir", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. IX, İstanbul 1964, ss. 21-31.
- Nejad, Murtaza Dehgan; Neyyari, Lokman Dehgan; Sembatyan, Reman, "Siyaset-i Mezhebî Nader Şah der Kafkas", *Tarih-i İslam ve İran*, Feslname-yi İlmî-Pejuhêşi Ulûm-ı İnsanî Daneşgâh-i El-Zehra, Sal-i Nozdehom, Dovre Cedid, Şomara: 3, Piyapi: 79, Payiz 1388, ss. 67-94.
- Sadri, Manizheh, "19. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar İran'da Askerî Alanda Yenileşme Hareketleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue: 8, October 2013, ss. 483-497.
- Sarıkaya, M. Saffet, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, S. 363, Yıl: XXXI, Ankara Temmuz-1993, ss. 406-422.
- Shaw, Standford, "Iranian Relations with the Ottoman Empire in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, Cambridge University Press-2008, ss. 297-313.
- Şabânî, Rızâ, "Efşâriye ve Zendiye Döneminde (H. 1135-1210/M. 1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu (16-17 Aralık 2002 Konya)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- Şabanî, Rıza, "Siyaset-i Mezhebî Nader Şah-ı Efşar", *Mecmua-yı Vahid*, Şomara-yı Nohom, Sal-i Heftom, ss. 1132-1156.
- Şakul, Kahraman, "Mahmud I" *Encyclopedia of The Ottoman Empire*, Gábor Agoston and Bruce Masters, Facts On File Publisher, Newyork 2009, ss. 344-345
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", *TÜRKLER*, Yeni Türkiye Yayınları, C. XII, Ankara 2002, ss. 512-524.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *TÜRKLER*, Yeni Türkiye Yayınları, C. XII, Ankara 2002, ss. 479-511.

Tezler

- Arı, Saim, *Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah - I. Mahmut Dönemi Ehl-i Sünnet - Şii Diyalogu*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2001.
- Kurtaran, Uğur, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2012.
- Özer, Alâettin, *Vekâyi Nâme-i Nâder Şah Der-Mezâhib-i Şi'iyye-i Ca'feriyye*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Tarih Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

Pour, Ali Djafar, *Nadir Şah Devri'nde Osmanlı-İran Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Kürsüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1977.

İnternet Kaynakları

Çelebizade Asım Tarihi, (Çevrimiçi 13. 01. 2017), https://archive.org/stream/CelebizadeAsimTarihi-Www.yazoku.net/CelebizadeAsimTarihi_metni#page/n0/mode/2up

Kesrevî, Ahmed, *Nader Şah*, (Çevrimiçi 05. 03. 2017), <http://s4.pico-file.com/d/7859333545/ad817450-7e98-4641-988c-44ccef408fc/%D9%86%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%B4%D8%A7%D9%87.pdf>